

Inhoudsopgave **Oud Neis oktober 2023 (3)**

Titel	Auteur	Pagina
Colofon		1
Van de besturen	Wim Huijbrechts en John Mulder	2
In Memoriam Gert Verhaaf	John Mulder	6
Het verhaal achter de boerderij aan Waalstraat 2 in Andelst	Bart Evers	8
Beschrijving der Hollandsche Reijs in 1786, het traject Lent-Randwijk	Jan Holwerda	13
Gedenkplaat in het Witte Huis te Zetten	Daan Viergever	18
Uitwerking van grafveld Prinsenhof te Kesteren	André van Ingen	23
Oehoerend hard kwamen zie doar angescheurd	Frans Spaan	26
Waar komt de naam Oortjeshekken in de Ooijpolder vandaan?	John Mulder	29
Verpachting van de visserij op de Waal tussen Lent en de Altena	John Mulder	31
De splitsing van de parochie Oesterholt in Ewijck en Oesterholt	Harrie Lamers	34
Van alles van vroeger ...	Dini Huijbers	39
Sponsors		41

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de besturen HKOSV en HKMB.

Colofon

Oud Neis is een gezamenlijke uitgave van de Historische Kring Oosterhout, Slijk-Ewijk, Valburg en omstreken en de Historische Kring Midden-Betuwe.

Samenstelling en redactie Oud Neis:

Redactie: Liesbeth Ruyten
Opmaak: Dini Huijbers
Omslag: Marlou Bervoets
Kopij aanleveren: oud.neis@kpnmail.nl

Historische Kring Oosterhout, Slijk-Ewijk, Valburg e.o.

Bestuur HKOSV:

John Mulder, voorzitter	Oosterhout
Dini Huijbers, secretaris	Slijk-Ewijk
Pieter Severijn, penningm.	Oosterhout
Marlou Bervoets	Lent
Rob Woldringh	Oosterhout

Website HKOSV:

www.historischekringoosterhout.nl

Secretariaat HKOSV:

Dini Huijbers, 06 36 56 53 85
info@historischekringoosterhout.nl

Penningmeester HJKOSV: Pieter Severijn
Banknr.: Banknr.: NL60 RABO 0139 8074 03

Bezoekadres HKOSV:

De Honsvoet 2, Oosterhout
Donderdag vanaf 20.00 uur

Historische Kring Midden-Betuwe

Bestuur HKMB:

Wim Huijbrechts, voorzitter	Andelst
Marie Elings, secretaris	Andelst
Ceciel Uitterhoeve, penningm.	Heteren
Anja van Rookhuijzen	Zetten
Ed Janssen	Hemmen
Dick Doeze Jager	Zetten

Website HKMB:

www.hkmb.nl

Secretariaat HKMB:

Marie Elings, 06 22 45 22 90
info@hkmb.nl

Penningmeester HKMB: Ceciel Uitterhoeve
Banknr.: NL10 INGB 0006 3342 31

Bezoekadres HKMB:

Schweitzerpark 2a, Zetten
Dinsdag en donderdag van 10.00-12.00 uur

Van de besturen

Wim Huijbrechts en John Mulder

Tijdens de afgelopen warme zomerperiode zijn er toch bijna steeds wekelijks twee bijeenkomsten geweest van de vrijwilligers die in de bibliotheek van Zetten werken aan het HKMB-archief, en ook in het 'hok' in Oosterhout is stug doorgewerkt. Op 14 juni hadden onze verenigingen gezamenlijk het jaarlijkse en weer zeer geslaagde uitstapje, deze keer naar Soesterberg. Een verslag daarvan staat verderop in dit tijdschrift. En nu het inmiddels (bijna) oktober is, zijn de besturen alweer bezig met het programma voor volgend seizoen. Als eerste staat op de agenda een lezing over Oekraïne (zie aankondiging hierna).

Momenteel werken enkele leden van onze beide kringen hard aan een boek over de molen van Herveld, dat we op Nationale Molendag (11 mei 2024) hopen aan te bieden aan onze burgemeester. Er komen veel interessante gegevens boven tafel uit het onderzoek dat we doen, en het belooft een fantastisch boek te worden met veel nooit eerder gepubliceerde foto's en kaartjes. We vertellen allerlei anekdotes en wetenswaardigheden over de molen maar vooral ook over de mensen die op of voor de molen werk(t)en. De huidige molen De Vink dateert uit het midden van de achttiende eeuw, maar er stond vanaf 1400 al een voorganger op dezelfde plek. Ruim drie eeuwen is de molen adellijk bezit geweest, daarna kwam hij in particuliere handen. Ook over de toeleverende boerderijen vertellen we mooie en interessante verhalen. Daarnaast geven we alle andere nog bestaande en verdwenen molens uit de gemeente Overbetuwe een plekje in het boek. De oplage zal beperkt zijn, dus als je een exemplaar wilt bemachtigen moet je er vroeg bij zijn. Rond de jaarwisseling komt er daarom een intekenlijst speciaal voor leden van HKOSV en HKMB en voor de vrienden van molen De Vink. Zij kunnen dan met korting een boek reserveren. De prijs zal in de winkel rond de € 20,- liggen en voor leden dus beduidend lager zijn. Bij de verspreiding van de Terugblik in december ontvangt u het intekenformulier en uiteraard informatie over de ledenprijs.

In het nieuwe seizoen hebben we intussen alweer een leuke bijeenkomst gehad. We waren eerder al in Heteren in de Bongerd geweest met een filmavond over de dorpen Randwijk en Heteren. Daarna hebben we in Hemmen kunnen genieten van beelden uit de dorpen Hemmen en Zetten. En nu is onlangs in Herveld de reeks afgesloten met de bewegende beelden van Herveld en Andelst. De beeldkwaliteit van de films was weliswaar niet altijd geweldig, maar voor veel mensen waren het toch heel leuke avonden, waarop vaak door de toeschouwers de namen van de gefilmde personen werden geroepen en dikwijls met veel gelach ook hun bijnaam.

Op initiatief van Siem Jansen (elf jaar) uit Oosterhout organiseerde basisschool SamSam een doemiddag voor leerlingen uit groep 6 tot 8. Een van de onderwerpen was een

zoektocht naar het oude dorp Oosterhout in de uiterwaarden. En zo vertrokken op vrijdagmiddag 30 juni tien jongens en meisjes samen met John Mulder, en gewapend met grondboor en oude kaarten, naar de Oosterhoutse uiterwaard. Na enkele boringen en bestudering van kaarten vonden ze het oude dijkje van Oosterhout in het landschap terug. Daarna struinden ze het Waalstrand af op zoek naar interessante vondsten zoals scherven, stenen, skeletjes van krabben enzovoort. Als dank voor Siems initiatief kreeg hij een cadeaubon van de HKOSV en werd daarmee (jeugd)lid van de kring. Welkom Siem.

Siem Jansen uit Oosterhout, jongste lid van HKOSV

Een punt van zorg blijft de huisvesting van HKMB in de toekomst. Het zal intussen algemeen bekend zijn dat de Wanmolen in Zetten deels zal worden gesloopt. De gymzaal blijft wel behouden. Dat betekent dat er nieuw onderdak komt voor onder andere de bibliotheek, het jongerenwerk, de medische voorzieningen, en dus ook voor HKMB. De oppervlakte waarover we nu kunnen beschikken, krijgen we echter niet terug. Protesten van het bestuur hebben nog niet geleid tot een bevredigende oplossing. We zien met zorg dat de beschikbare archiefruimte echt te gering is om ons huidige archief te kunnen bergen en voldoende toegankelijk te houden, laat staan dat we kunnen groeien. We zijn daarover gelukkig nog wel in gesprek met de gemeente en zullen daar tijdens onze algemene ledenvergadering (ALV) zeker op terug komen.

Het programma voor het komende seizoen ziet er als volgt uit:

- 17 oktober: een lezing over Oekraïne door Ivo Peeters in De Oude School in Hemmen, aanvang 20.00 uur (zie aankondiging verderop in dit blad);
- november: André van Ingen komt vertellen over het grafveld Prinsenhof in De Oude School in Hemmen;
- 7 december: Ineke van Druten neemt ons mee naar de ‘goeie oude tijd’ van Slijk-Ewijk aan de hand van oude foto’s in dorpshuis Beatrix in Slijk-Ewijk, aanvang 19.30 uur;
- januari: Frans Spaan herhaalt dit kunstje voor de Oosterhouters in dorpshuis de Schakel;
- januari: een lezing door René Maassen over de zoeaven in De Oude School in Hemmen;
- februari: René Arendsen (ridder van Gelre) over het hertogdom Gelre in de Hoendrik in Herveld;
- maart: algemene ledenvergadering HKMB en quiz in De Oude School in Hemmen;
- maart: algemene ledenvergadering HKOSV met aansluitend lezing;
- mei/juni: excursie (bestemming nog niet bekend).

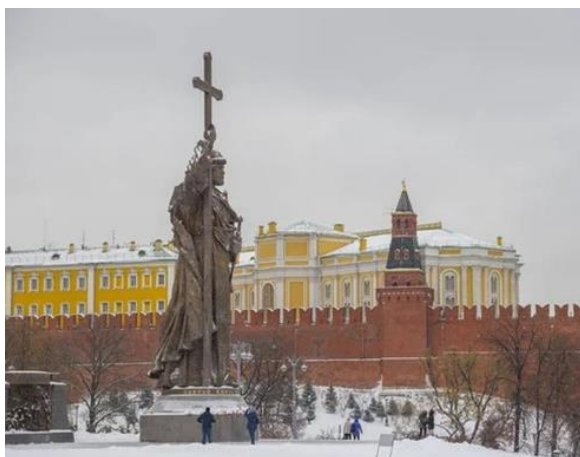
Nieuwe leden

HKMB heeft onlangs enkele nieuwe leden mogen verwelkomen: Wim Janssen en Bets Hoogelander (per 1 juni), Arie en Jeanet Janssen van Doorn (per 1 juni), Gerard Bouwmans (per 1 juli), en Wilna van den Hof (per 1 september). HKMB telt nu in totaal 215 leden; op naar de driehonderd!

HKOSV heeft als nieuwe leden mogen verwelkomen: Joke Hoogendoorn-Nab, Riet Nab-Jansen en als cadeaubon-(jeugd)lid Siem Jansen.

Overleden zijn onze leden Johan Elings en van Kempen, beiden uit Oosterhout.

Wij wensen de nabestaanden veel sterkte met dit verlies.

Standbeeld van Vladimir de Heilige, door Poetin onthuld op 4 november 2016

Lezing over Oekraïne op 17 oktober

Op 17 oktober houdt Ivo Peeters een lezing over de relatie tussen Rusland en Oekraïne. Ivo is slavist en was jarenlang voorzitter van de Stichting Stedenband Nijmegen-Pskov. De lezing is in dorpshuis De Oude School, Kerkplein 4 in Hemmen en begint om 20.00 uur.

Vladimir de Heilige was van 978 tot 1015 grootvorst van Kyiv. Vreemd genoeg is hij de vader des vaderlands én van Oekraïne én van Rusland. Hoe kan dat? Zijn Russen en Oekraïners dus één volk? Poetin vindt van wel: drie dagen voor de inval in Oekraïne hield hij een betoog van anderhalf uur waarin hij uitlegde dat Oekraïne geen bestaansrecht heeft als zelfstandige staat. Ivo Peeters loopt in zijn lezing Poetins argumenten een voor een na en laat zien dat Poetin sommige feiten totaal verdraait, maar soms ook gelijk heeft. Maar ook het Oekraïense verhaal klopt maar gedeeltelijk. Hoe dan ook rechtvaardigt geen enkel argument de aanval op een soevereine staat.

Verslag excursie Soesterberg

Marie Elings en Dini Huijbers

Als je met de jaarlijkse excursie van de HKMB/HKOSV mee wilde, moest je bijtijds opstaan. De bus kwam op 14 juni naar de veiling in Zetten en vertrok exact om 8.00 uur naar Oosterhout om daar de deelnemers van de HKOSV op te halen. Deze laatsten waren duidelijk in de meerderheid. Onze chauffeur vermeed zoveel mogelijk de snelweg richting Soesterberg en vertelde onderweg allerlei interessante wetenswaardigheden.

Tussen Scherpenzeel en Woudenberg was er tijd voor een kopje koffie met gebak. Tegen 11.00 uur waren we in het museum en werden we in groepen rondgeleid door een gids. Al gauw was het tijd voor een gezellige lunch in het restaurant van het museum. Na de lunch was er gelegenheid om op eigen houtje het museum en het terrein eromheen te bekijken.

Helaas moesten we toch weer huiswaarts. Onderweg vertelde John Mulder landschappelijke wetenswaardigheden, waar we met plezier naar geluisterd hebben.

Velen van ons hadden nog nooit van het Amersfoortse Belgenmonument – het grootste monument van Nederland – gehoord maar we konden het op de terugweg met eigen ogen aanschouwen. Wim Huijbrechts had wat informatie verzameld, die door hemzelf en John werd voorgelezen. Een indrukwekkend bouwwerk was en is het.

Daarna op weg naar de Grebbeberg, alwaar Daan Viergever ons in het kort vertelde wat daar in de Tweede Wereldoorlog is gebeurd. Het eind van onze geslaagde excursie kwam in zicht, de chauffeur werd bedankt en kreeg een enveloppe, de organisatoren een flesje en toen zat het er weer op! Tot de volgende excursie in 2024.

De bus van de Betuwe Express staat klaar voor vertrek (foto: Marie Elings)

De ingang van het Nationaal Militair Museum in Soesterberg (foto: Marie Elings)

Het Belgenmonument op de Amersfoortse Berg (foto: Marie Elings)

Stamboomcafé in Bibliotheek Elst

Bent u op zoek naar uw voorouders of naar een speciale voorouder? Leden van de Nederlandse Genealogische Vereniging (NGV) helpen tijdens genealogische informatie-uren in de bibliotheek bij uw zoektocht naar uw stamboom, afkomst en familiegegevens.

Na bijvoorbeeld het zien van het tv-programma *Verborgen verleden* zijn veel mensen op zoek naar hun voorouders. Op het internet is er al veel te vinden, maar waar moet je beginnen? Geïnteresseerden zijn welkom tijdens inloopsessies op de eerste zaterdag van de even maanden in de bibliotheek Europaplein 1, 6662 DD Elst. Vooraf aanmelden is niet nodig.

U kunt dit jaar vrijblijvend binnenlopen op zaterdag 7 oktober en op zaterdag 2 december van 11.00 tot 13.00 uur. De eerstvolgende in 2024 is op 3 februari.

Oude exemplaren Oud Neis

Misschien heeft u thuis nog exemplaren liggen van Oud Neis waar u niets meer mee doet. Of gooit u ze na lezing bij het oud papier? Dat zou zonde zijn, want wij kunnen er nieuwe leden blij mee maken. Daarom vragen we u om ongebruikte oude exemplaren van Oud Neis weer in te leveren. U kunt daarvoor contact opnemen met een van de secretarissen: Dini Huijbers (info@historischekringoosterhout.nl) of Marie Elings (info@hkmb.nl).

In memoriam Gert Verhaaf

John Mulder

Op 16 juni 2023 overleed Gert Verhaaf in verpleeghuis Eldenstaete (Arnhem-Zuid). Gert was lid van de Historische Kring Oosterhout, Slijk-Ewijk, Valburg e.o. en heeft veel voor onze vereniging betekend.

Gert werd op 7 maart 1941 geboren. Zijn ouders, Gerrit Verhaaf en Gijsje Janssen, woonden toen in bij J. Faber in het oude boerderijtje aan de Dorpsstraat 65 in Slijk-Ewijk. Na de lagere school in Slijk-Ewijk ging Gert naar de Klokkenberg in Nijmegen. Zijn moeder was toen al op 39-jarige leeftijd overleden (januari 1951). Zijn vader hertrouwde met Baukje Abma, die uit Friesland kwam. Gert volgde verschillende opleidingen voor gemeenteambtenaar. Na zijn militaire dienststijd begon hij als ambtenaar bij de eigen gemeente Valburg, waar hij Dilly Halm leerde kennen.

Gert als ouderling-kerkrentmeester

Gert op de toren van het witte kerkje

In oktober 1963 trouwden ze om een half jaar later het samen hogerop te zoeken in de Groningse gemeente Uithuizermeeden. Daarna volgden Tiel, Ameide en Ridderkerk, waarna Gert uiteindelijk in Alblasterdam als gemeentesecretaris werd aangesteld. Het gezin Verhaaf was inmiddels uitgebreid met drie kinderen: Gerbe, Richard en Manuela. Voor de viering van het 700-jarig bestaan van Alblasterdam in 1999 schreef Gert het toneelstuk *Huwelijksvoltrekking*. Een paar maanden later ging hij met pensioen. Al in 1996 kochten Gert en Dilly het pas gebouwde huis aan de Dorpsstraat 79 (schuin tegenover de kerk). Hij werd ouderling-kerkrentmeester van Slijk-Ewijk (en later ook van Herveld).

Gert verdiepte zich in de historie van het mooie, witte kerkje aan de Waaldijk. Ter gelegenheid van de viering van het 1150-jarig bestaan van Slijk-Ewijk (855-2005) verscheen het boek *Euuc Silec - Slijk-Ewijk*. Daarin beschrijft Gert de kerk als bouwwerk en als geloofsgemeenschap. Zijn grootouders Janssen woonden in de Zevenster en Gert kwam in zijn jeugd veel bij hen over de vloer. Hij schreef een leuk verhaal in *Oud Neis* (december 2019) over die buurt en het kattenkwaad dat hij en zijn vrienden uithaalden. Verder hield Gert lezingen en toespraken over de kerk van Slijk-Ewijk.

Meerdere malen controleerde hij met anderen de kas van de Historische Kring. Onze penningmeesters werden altijd gastvrij door Gert en Dilly bij hen thuis ontvangen. In 2012 kwam het witte kerkje te koop en – hoewel de kans klein was – onderzocht ons bestuur de mogelijkheid om het kerkje van Slijk-Ewijk te kopen. De rondleiding van Gert door ‘zijn’ kerk was een feest. De koop zagen we echter niet zitten.

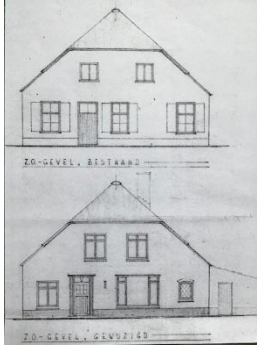
Het geboortehuis van Gert Verhaaf aan de Dorpsstraat in Slijk-Ewijk

Gert had COPD, dat met de jaren erger werd waardoor hij aan de zuurstof moest. Hij kreeg bovendien problemen met zijn geheugen, zo erg dat hij in november 2022 moest worden opgenomen in verpleeghuis Eldenstaete. Toen het witte kerkje in 2014 aan Lincy Hoogveld werd verkocht, liet hij al doorschemeren dat als zijn tijd gekomen was, het zijn laatste wens zou zijn om een dankdienst in 'zijn' witte kerkje te hebben. En zo geschiedde. Op donderdagmorgen 22 juni 2023 vond onder grote belangstelling in Galerie 1400 de dankdienst plaats, waarna hij op de nabijgelegen begraafplaats werd begraven.

Namens het bestuur van onze Historische Kring dank ik Dilly Verhaaf voor het aanreiken van informatie en diverse foto's.

Interieur van het witte kerkje voorafgaand aan de dankdienst

Het verhaal achter de boerderij aan Waalstraat 2 in Andelst

Bart Evers

Begin van de negentiende eeuw: de Betuwe is een gebied waar je doorheen moet als je van Den Bosch naar Utrecht of van Nijmegen naar Arnhem gaat. In 1809 is de streek geteisterd door een grote watersnood, die nog lang zijn sporen zal nalaten. Lodewijk Napoleon komt persoonlijk kijken, hij is haast meer Nederlander dan Fransman. De vorming van het koninkrijk en de belangstelling van Willem I voor delfstoffen, handel en industrie houden de Betuwe achterstandsgebied. De paar veerponten en voorlopig nog het ontbreken van bruggen, gemotoriseerd vervoer en treinen helpen de ontsluiting ook niet bepaald. Het Huis Andelst raakt in verval en de familie Speyart de Woerden verkoopt uit, ook de woonhuizen. Zo komt de boerderij in dit verhaal in 1825 in handen van Johannes Kroes.

Metselaars en timmerlui

Metselaar Johannes Kroes woont met zijn vrouw in een vierkant huis met schuur aan de Hemmense Zandweg, ook wel Herveldse Zandweg of Dijkstraat genoemd. De straatnaam Waalstraat moest toen nog bedacht worden. Trouwens, vrijwel het hele stratensysteem van Herveld en Andelst moest nog tot stand komen. Na zijn dood bleef de weduwe achter met haar zoon Jan, ook weer metselaar. Jan neemt in 1864 het huis over van zijn moeder.

In 1874 komt de dan vijfenveertigjarige Willem Verhoeven in beeld. Hij koopt huis, hut en tuin en ook het aangrenzende tabaksland van Jan Kroes en gaat er zijn timmerbedrijf uitoefenen. Het terrein krijgt zo ongeveer de huidige vorm en omvang. Hij woont er met echtgenote Petronella Meeuwse en hun vier kinderen: Piet (1864), Gradus (1866), Johanna (1868) en Nel (1871). In 1895 besluit Willem, hij is dan inmiddels 65 jaar, tot herbouw en vereniging van zijn bezit. Ofwel: alles gaat tegen de vlakte en wordt nieuw herbouwd. Dus het huis bestaat in zijn huidige vorm vanaf 1895 en niet vanaf 1891 zoals de muurankers suggereren.

Johanna trouwt als eerste in 1899, dertig jaar oud, met de vier jaar jongere Maximilianus Schuurman. Ze was wel een stille, die Johanna, niet spontaan, vertelde kleinzoon Max in 2003. Broer en zus Gradus en Nel blijven samen in de boerderij wonen; ze kopen huis, hut en tuin in 1908 en gaan zo hun ouders 'aan het end helpen'. Ook Piet woont er nog maar trouwt uiteindelijk, inmiddels vijfenveertig jaar oud, op 16 september 1909 met de dan eenenveertigjarige W.J. Reijers. Hij overlijdt kinderloos in 1945.

Timmerman Gradus verdiende de kost met het maken van eenvoudig lokaal timmerwerk, zoals schuren en kappen bouwen en lijkkisten timmeren. Zes werkbanken had hij daarvoor opgesteld. Zoals overbuurmeisje Cor (Aarns-)Degen vertelde: "Ik heb er in zoveel moeten liggen om te passen". Zijn specialiteit waren de kisten met een naar boven opgebouwde deksel. Voor Cors broer Jan Degen, die bij zijn geboorte niet erg levensvatbaar leek, werd direct bij de geboorte al een kistje gemaakt. Hij heeft erin geslapen tot hij eruit groeide.

Armoe moet het geweest zijn. Gradus bouwde een schuur aan de Onderstalstraat in Herveld (waar nu de Betuwe Expres gevestigd is) en heeft daarvoor elk houten deel met de handkar ernaartoe gelopen. 's Ochtends vroeg op weg, tussen de middag had zus Nel het eten klaar, en dan weer een middag werken. In 1937 overlijdt Gradus en blijft Nel in het huis achter.

In 1941 komt het pasgetrouwde jonge stel Jo en Gon Kropman bij ouwe Nel wonen. Voor Nel was het waarschijnlijk de enige manier om weer een timmerman in huis te hebben en zo wat inkomsten te genereren, voor Jo wellicht de mogelijkheid om de *Arbeitseinsatz* te

ontwijken. De geschiedenis herhaalt zich: Jo en Gon zullen ouwe Nel aan haar eindje brengen maar zullen daar wel tot 1963 mee bezig blijven. In 1949 wordt Sylvie geboren, na tachtig jaar eindelijk weer een kind in het huis.

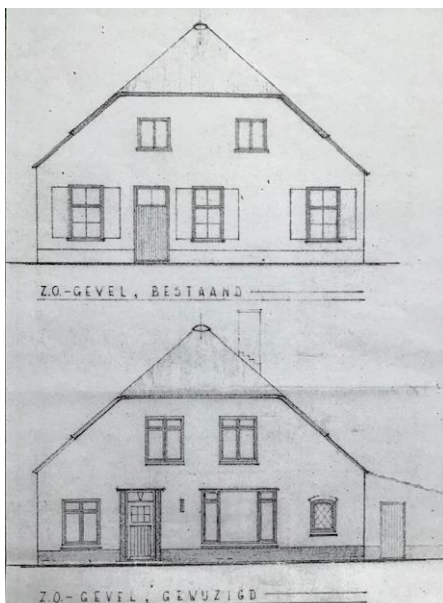
De foto van het huis voor de latere verbouwing (afb. 1) geeft een beeld van eind jaren veertig / begin jaren vijftig: schuiframen, waterput, kippenhokken, meidoornhaag, en bovengrondse elektriciteitsleidingen.

Afb. 1 Een foto van het huis, waarschijnlijk eind jaren veertig

Verbouwing

Jo besluit in 1957 om een grondige herbouw aan te pakken. Formeel koopt Jo het huis trouwens pas in 1958 van Nel. De plee gaat eruit, er kan nu doorgetrokken worden. De schuiframen met luiken worden glasvlaktes. De ruimtes onder de opkamers worden gevuld met puin. Een complete gevel wordt vervangen. De stenen ervan worden voor de

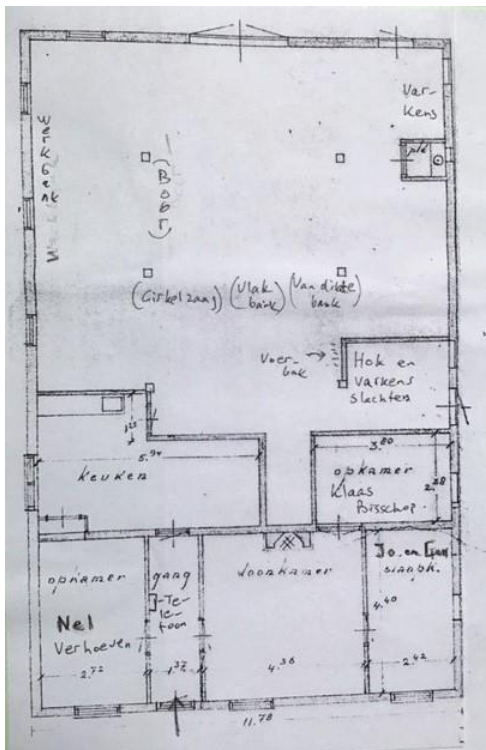

binnenmuur hergebruikt en er komt een complete buitenmuur voor te staan. Dat alles voor de lieve som van 5015 gulden. Gelukkig is er duizend gulden rijkssubsidie en vijfhonderd gulden gemeentesubsidie beschikbaar. Ook is er een premie voor woningverbetering en het vervangen van de fecaliënton door een watercloset. De verbouwing duurt van 23 oktober 1957 tot 20 januari 1958, bar koud vond ook metselaar Piet Jansen, die Jo's vaste samenwerkingspartner was. Het resultaat is eigentijds zoals te zien is. Gelukkig bevat de bouwaanvraag ook de tekeningen van het huis in zijn oorspronkelijke staat (afb. 2).

Afb. 2 Tekening van de gevel voor (boven) en na (onder) de verbouwing

Herinneringen van Jan Hendriks

Tot onze enorme verrassing stond februari 2008 Jan Hendriks voor de deur. Hij heeft van juli 1948 tot voorjaar 1951 bij Jo Kropman als leerjongen gewerkt. Zijn verhaal: Klaas Bisschop, circa tien jaar ouder, was de andere werknemer. Die woonde intern in de opkamer aan de tuinzijde. Jo en Gon hadden hun slaapkamer ook aan die kant, meer in de oostelijke hoek, nu een deel van de voorkamer. Nel bewoonde de opkamer naast de gang, links gezien vanuit de toenmalige voordeur, aan de straatkant dus. In die gang, naast haar deur, hing de zwarte telefoon. Jo was een 'stipte', ook wel apart. Hij liep altijd op klompen, zelfs op de steiger. Klaas Bisschop 'ging' met Stien Louvet, die iets verderop woonde (Waalstraat 8), en is ook met haar getrouwd. De zus van haar was 'zwarte' Mientje Louvet.

Jan zette zijn fiets altijd tegen de deelmuur (achterkant), tussen de grote deuren (nu groot raam) en de nu dichtgemaakte deur. De brede opening was er toen nog niet. Naar boven toe was het in de deel helemaal dicht. Het was een wildernis waar planken en andere rommel lagen. Varkens werden aan huis geslacht door Jan de Toet / Piet Petoet (= Van der Linden uit de Klipstraat). De deel had een lemen vloer. Ergens in de inrit was een oud schuurtje: een laag oud wrak, met pannen en geteerd met carbolineum. Afbeelding 3 laat het gebruik van de ruimte voor de verbouwing goed zien.

Afb. 3 Plattegrond van het huis voor de verbouwing van 1957

Nel vond hij maar een 'heks'. Dat zie je ook wel op foto's, vond hij (afb. 4). Met Gon had hij altijd goed contact, zij verzorgde ook de communicatie.

Verhalen over Nel

Ouwe Nel maakt die hele verbouwing nog mee. Ze overlijdt in 1963. Over haar zijn talloze anekdotes bekend. Cor (Aarns-)Degen (overleden maart 2004) woonde van 1924 tot 1949 tegenover haar. Ze vertelde ooit dat haar vader 's avonds een praatje ging maken bij ouwe Nel. Die stond op, draaide het licht uit en zei: "Vor te praote hoef 't licht nie aon".

De grote notenboom voor het huis was een bron van zorg. Noten brachten geld op maar waren een grote uitdaging voor de jeugd uit de buurt. Op de plek van de vroegere notenboom stuitte mijn grondboor op iets hols: een laatste wortel, een bom, de geldkist? Ik wil het eigenlijk niet weten ...

Nel liep altijd in een zwarte jurk, die hooguit één keer per jaar gewassen hoefde te worden. Toen Cor haar nieuwe lichte jurk liet zien, was Nels commentaar duidelijk: wel mooi, maar een zeeplapke. Licht gekleurd betekende tenslotte vaak wassen en veel zeep. En ...: Nel heeft de grote vetbult eigenhandig 'van de kop gesneden'!

Haar overlijden was ook bijzonder. Nel in bed en Jo en Gon wachtten de pastoor op bij het hek. Met een kaars in de hand gingen ze meneer pastoor voor naar de stervende Nel. Tot hun schrik bleek ze ineens een hoed op te hebben. Ze was er even uitgegaan, want als de pastoor komt moet je hem tenslotte toch netjes ontvangen.

Afb. 4 Nel Verhoeven (rechts) en haar schoonzus (links), de vrouw van Piet Verhoeven

Geen boerderij

Jo Kropman was dus ook timmerman/aannemer. Het huis heeft dus eigenlijk niet echt als een boerderij gefunctioneerd. Natuurlijk was er altijd een geitje voor de melk, waren er varkens voor het vlees en stond het hele terrein vol met pruimen en bessen. Er was ook een waterput in gebruik. En uiteraard was er een moestuin. Het was ook maximaal kaal rondom huis. Overal keek je op de wijde omgeving uit. Nu staat het rondom vol met hagen, heggen en schuttingen. Allemaal teeltgrond die vroeger voor 100% gebruikt moest worden. Rendement was essentieel.

Jo en Gon verhuizen op 28 december 1969 naar het Limburgse Ysselsteyn voor een nieuw bestaan in de champignonkwekerij. Het gas kostte toen nog vier cent per kuub. De energiecrisis begin jaren zeventig werd de doodsteek voor het kleinschalig kweken van champignons. Na zes jaar hield Jo het voor gezien. Ze kwamen wel weer, via Afferden (Noord-Limburg), deze kant op maar zijn nooit meer terug geweest in huis.

Ze verkochten het huis in april 1970 voor f 57.000 aan Ton en Joke van Boheemen. Ton was leraar lichamelijke opvoeding aan het Heldring College (tegenwoordig HPC), Joke gaf les aan de Christine Hermine School in Zetten. Ton startte een verbouwing met als doel zo veel mogelijk oude elementen weer terug te brengen. In verband met een andere baan vertrokken ze in 1974 naar Heerenveen. Met pijn en moeite heb ik ze één keer in huis kunnen lokken. Het sentiment woog zwaar.

Sinds medio 1974 wonen mijn vrouw Marjan en ik er dus. Door Akzo waren we als expatriates uitgezonden naar Ierland. Toen we naar Nederland terug zouden gaan, bedachten we: niet gewoon terug naar de Arnhemse sfeer, Velp, Oosterbeek of Dieren maar een huis met boomgaard in de Betuwe. Tenslotte was mijn grootvader in 1899 uit Dodewaard naar Nijmegen 'geëmigreerd' en had zijn aannemerij daar voortgezet. Hij vond toen de concurrentie te zwaar. Jawel, Willem Verhoeven met zijn twee zonen had drie jaar daarvoor immers in Andelst net nieuw gebouwd aan de Waalstraat, en verderop in de Waalstraat nog eens twee vergelijkbare huizen gezet (huisnummers 4 en 16).

Op een tweedaags bezoek uit Ierland trof ik eigenaar Ton van Boheemen al vervend aan; het klikte en de uitkomst was meteen duidelijk. Omdat ik maar heel kort in Nederland kon

blijven, heeft een goede vriend nog een dagje spiedend om het huis gehangen. Makelaar Geert Timmer sr. vond het ook allemaal wel spannend en kwam voor een weekendje naar Ierland. Zo werd de koop gesloten. 190.000 gulden was toen veel geld, maar je bent verkocht of niet. Onze kinderen zijn hier allemaal opgegroeid. Met het huis zullen we als klassieke rentmeesters blijven omgaan: het ooit beter afleveren dan we het gekregen hebben.

Twee dingen blijven ons bijzonder bij van onze zoektocht naar het verhaal achter de boerderij: wat hadden we toch veel mensen kunnen spreken als we veertig jaar geleden onze zoektocht gestart hadden. Hoeveel foto's en bidprentjes zijn er de laatste dertig jaar misschien niet bij het oud papier terechtgekomen. De graven van Gradus en Nel zijn al geruimd. En wat een verschil tussen stad en platteland in die dagen. Ik woonde zelf in Nijmegen en we hadden daar in de jaren vijftig centrale verwarming. Maar kijk eens naar de plattegrond van Waalstraat 2 voor Jo's verbouwing in 1957: kleine raampjes, plee en put, heksenketel in de schoorsteen, geitje en varkens op de plaats van ons wijnrek. En dat op nog geen vijftien kilometer afstand.

Bronnen

Derksen, J.T.M.: Dagboek van een watervloed; dijkbreuken en overstromingen in de Over-Betuwe in januari 1809. Keseren. Osenvoornreeks 68. Arend Datema Instituut, 2001.

Kadastrale kaart van 1832, Andelst.

Verder is gebruik gemaakt van diverse documenten die in persoonlijk bezit zijn van de auteur, en van mondelinge informatie van onder anderen Cor (Aarns)-Degen, Sylvie Kropman, Geert Matthijsen, Jan en Annie Degen, en Jan Hendriks.

Beschrijving der Hollandsche Reijs in 1786, het traject Lent-Randwijk

Jan Holwerda

In 1786 maakten Godefridus F.A.H.C. van Hugenpoth van Aerdt (1743-1819) – heer van Aerdt, Bimmen en Hengmeng – en zijn vrouw Sophia L.M.W.F. Bentinck tot Brecklenkamp (1759-1808) een reis vanaf Aerdt naar en door de provincie Holland. Het deel van de reis dat in een verslag werd vastgelegd, begint met: ‘Reijs beschrijving na Holland en weederom te rug welke plaatzen wij [hebben] aangedaan, het merkwaardige dat wij daarin hebben bezigtiget, hoe wij de landstreeken gevonden hebben, en den aerdt der menschen in dezelve ...’. Het eerste deel van het reisverslag voert door de oostelijke Betuwe, met name het traject Lent-Randwijk wordt beschreven en volgt hieronder.

't Valkhof te Nijmegen, 1776-1788, door Hendrik Hoogers, met links in de achtergrond de 'Nijmeegse bergen' van Ubbergen

Van Aerdt naar Oosterhout

Op 16 september 1786 vertrokken ze vanaf Huis Aerdt naar Pannerden, waar ze bij Rut Otten over het 'Canaal' oftewel het Pannerdensch Kanaal gaan en 'met knegt en meijd en bagagie' doorreizen tot 'Lenth'. Aldaar brachten ze de nacht door en hadden ze 'het genoegen van het fraaij gezicht der revier, van het vrugtbare land weederzijds dezelve revier geleegen, en het schoon gezicht op de Nijmeegse Bergen en der stadt zelve'. Hoewel het niet genoemd wordt, hebben ze ook de gezichtsbepalende Valkhofburcht gezien. Tien jaar later werd de burcht grotendeels afgebroken.

Na een 'goede nacht rust' vertrokken ze 's 'anderen daags den 17 s morgens te 5 uren van Lenth na Maarssen alwaar wij s'avonds om half neegen arriveerden'. Ook toen was reizen vroeg vertrekken en laat aankomen, alleen de per dag afgelegde afstand was aanzienlijk korter dan deze vandaag de dag vaak is.

Korenmolen van Lent, de vermoedelijke locatie van genoemde 'stijfsel moolen van Reijnders'

'Onze route genomen hebbende over den Whaal Dijk langs de stijfsel moolen van Reijnders te Lenth.' Deze stijfselmolen was mogelijk een voorganger van de in 1902 afgebroken korenmolen van Reijnders. Die stond aan de Waaldijk, direct ten westen van de spoordijk. *'Het heerlijke Tuijn Huijs van mevrouw Smits makende een schoon gezicht over de heerlijke uijterwaarden, de revier op de stadt.'* Wordt hier bedoeld op het huis 't Hof van Holland? Dit stond binnendijs ten oosten van de oprit van de brug De Oversteek, tegenover het monument De Oversteek.

'Vervolgens langs het Huijs van de Heer van Oosterhout van den ontvanger Bato van Hulst.' Bato van Hulst (1705-1788) bewoonde de herenboerderij De Danenburg, die door de gracht rondom het gebouw ook wel kasteel werd genoemd. Hij was ontvanger van de ambtslasten van Over-Betuwe. Dit ambt was belast met het algemeen bestuur, de rechtspraak en de waterstaatszorg van de Over-Betuwe.

Van Oosterhout naar Andelst

'Latende aan de linker zijde over de revier de schoone steen ooven leggen.' Hier betreft het de steenfabriek Bunswaard aan de zuidzijde van de Waal. De tegenwoordige gebouwen van de voormalige steenfabriek zijn van later datum. De genoemde 'steen ooven' stond iets verder stroomopwaarts, gezien een kaart van Hendrik de Man uit 1799.

*Luchtfoto uit 1944 met Huis Loenen en zijn lanen, bossen en boomgaarden
De laatste zijn tegenwoordig allemaal weiden*

'Passeerende diervolgens Sluik Eewiek, Loenen en het Casteel aldaar met der zelve fraaije plantagien, aangelegde boomgaardens; terwijl wij de uijterwaardens met de schoone groote ossen telkens saagen pronken, en den landbouw ons een der beste geldersche gewesten verbeelde.' Nog steeds wordt Huis Loenen omringd door lanen en 'plantagien' oftewel bossen. Boomgaarden stonden tot in de jaren tachtig van de vorige eeuw nog op kaart. Ze zijn ongetwijfeld verdwenen door de toenmalige rooipremies.

'Beneden Loenen reeden wij den dijk af door de Betouwe over de grind weg door de borggraeff Lijnden tot Hemmen aangeligt en waar op den zelve bij het Huijs Hemmen bij Landsschaps resolutie verkreegen, den toll heft.' De reizigers verlieten dus de Waaldijk direct na Huis Loenen en vervolgden hun weg via de tegenwoordige Waalstraat richting Andelst.

Het Huis te Andelst in 1837, door Frans Nicolaas Marius Eijck van Zuylichem

'Aan dezen griend weg passeerden lieten wij in een vreughtbaare landstreek, aan de linkerzijde het Huijs Andelst door de Heer en Vrouw Speijjaerd van Woerde bewoond wordende leggen.' Huis Andelst werd toen bewoond door Johan P. Speyart van Woerden (1712-1794) en Hendrika T.F.P.C. van Hövell (1719-1790).

Klein Hemmen aan de Hemmensche Allee (tegenwoordige Veldstraat) met net zichtbaar tussen de bomen door, aan het einde van de weg, Huis Hemmen

Via Hemmen naar Lexkesveer

'Vervolgens passeerden wij de schoonste boerenhoeven waar van de boeren en boerrinnen met haar waagentjes en chaises in een weijdsche welvaarende trant naa Nijmegen ter markt reeden. Ter linkerzijde in de Hemmensche Allee passeerde wij Kleijn hemmen verbeeldende een ordentelijke buitenplaats.' Dit huis stond waar tegenwoordig de begraafplaats Klein-Hemmen ligt. Het huis werd in 1944-45 verwoest.

Huis Hemmen ca. 1825 (bron: [J.J.] De Cloet: Chateaux et monuments des Pays-Bas; faisant suite au voyage pittoresque. Brussel, Jobard, 1825-1830)

'Dan de allée verder opgereeden zijnde quaamen wij tot aan het over fraaije Huijs Hemmen verciert met zijn bassecour en tuijnen, plantagie en gragten. Draaijden voor het Huijs lings om vervolgens reghts langs de graghten en tuijnen, passeerden den toll.' Het ten zuiden van de Linge staande tolhuis werd in 1944-45 verwoest.

Huis Hemmen (links), tolbrug en tolhuis (rechts), gezien vanaf de noordzijde van de Linge

'Door een jonge allée over het Reviertje de Linge stroom & brugge. Lings en rechts ontmoeteden wij de schoonste boomgaarden landerijen reets eenige besaeijt met roep en rubsate [raapzaad] tot dat wij eindelijk over den Leckskes Veerdammen tot aan het Veerhuijs arriveerden.'

Het Lexkesveer bij Wageningen, met links de Betuwe, op een negentiende-eeuwse anonieme tekening

Vervolgens liet het gezelschap zich overzetten en vervolgden ze hun weg via Wageningen naar Maarssen.

Bron

Gelders Archief (Arnhem), toeg.nr. 0371 Huis Aerdt, inv.nr. 230 Beschrijving van een reis van G.F. van Hugenpoth en zijn vrouw naar Holland, 1786.

Gedenkplaat in het Witte Huis te Zetten

Daan Viergever

Wie Zetten via de Stationsstraat binnenkomt, kan het markante, monumentale witte gebouw, dat thans fungeert als zorgcentrum, niet ontgaan. Het Witte Huis werd in 1909 gebouwd als internaat voor het Tweede Zettense Gymnasium. Na de verhuizing van deze school in 1921 naar Zeist kreeg het de bestemming van internaat voor de toen opgerichte Christelijke HBS en voor leerlingen van de Christine Hermine School. Zo functioneerde het ook in de bezettingsjaren 1940-1944.

Het Witte Huis

Dagboek

Bij aanvang van het schooljaar 1944-1945 keerden door de toen zeer woelige tijden – denk aan Dolle Dinsdag, 5 september 1944 – de leerlingen niet terug na de zomervakantie. De staf van het internaat, bestaande uit mej. J.W.H. Gispen, assistentes en medewerkers in de keuken, was wel aanwezig. Vanaf 4 september 1944 heeft mej. Gispen een dagboek bijgehouden, waaraan we veel van het volgende ontleenen. Zo beschrijft ze de onrustige en onzekere eerste weken van september met onder andere de komst van veel Duitse soldaten in Zetten. Vervolgens de onvergetelijke zondag 17 september met de luchtlandingen net ten noorden van de Nederrijn. Een indrukwekkend gebeuren, dat zich, vanuit de Betuwe gezien, voor onze ogen afspeelde. De algemene gedachte was toen: “Nog even en Nederland is vrij”. Dit zou echter anders lopen. Een deel van de Betuwe werd frontgebied.

Mej. Gispen vertelt hoe op 21 september stromen vluchtelingen uit Oosterhout naar Zetten komen. Drie gezinnen met veel kleine kinderen vinden onderdak in het Witte Huis. Op 23 september zien we in Zetten de eerste Engelse bevrijders. Nog diezelfde avond komen er grote groepen vluchtelingen uit Heteren en Randwijk. Voor hen zijn de leegstaande internaatgebouwen een welkom eerste toevluchtsoord. “Op 28 september”, meldt mej. Gispen, “krijgen we bezoek van Engelse officieren die inkwartiering aankondigen”. Die inkwartiering, zo bleek later, was een Amerikaans regimentshoofdkwartier. Wat was het geval?

Komst van de geallieerden

De eerste geallieerden die Zetten en omliggende dorpen binnenkwamen, waren eenheden van de Engelse 43rd Wessex Infantry Division. Begin oktober werd deze Britse eenheid

afgelost door de eerder in Noord-Brabant gelande Amerikaanse 101st Airborne Division, bijgenaamd de Screaming Eagles naar hun divisie-embleem, een arendskop. Naast de divisiestaf, die zich in Slijk-Ewijk vestigde, bestond de divisie uit de parachutistenregimenten 501, 502 en 506, het 327e Glider Infanterieregiment en meerdere ondersteunende eenheden, zoals artillerie en genie. Alle eenheden van deze divisie hadden een codenaam, die onder andere in het radioverkeer gebruikt werd. Ze begonnen alle met een letter K. Zo heette de divisiestaf Kangaroo en het 327e Glider Infanterieregiment werd Keepsake genoemd. Het hoofdkwartier van dit regiment vestigde zich in het Witte Huis, zijnde de verder door de Engelse officieren aangekondigde inkwartiering. De naam Keepsake vinden we terug op de hierna te bespreken gedenkplaat. Maar eerst laten we mej. Gispen nog even zelf aan het woord over hoe zij en haar huisgenoten samenwoonden en -werkten met hun Amerikaanse gasten. Zetten lag toen al een aantal dagen regelmatig onder granaatvuur.

2 Oct. vallen er 's nachts veel granaten in 't dorp. We vluchten in den kelder en alle geëvacueerden durven zich niet meer buitendhuis te wagen. 'k Moet nu telkens, als ik brood en melk ga halen, van de fiets afspringen om dekking te zoeken. Soms gooide ik alles op den grond om gauw een kelder of schuilplaats op te zoeken. Maar 't lukte steeds weer de noodige voorraden in huis te krijgen. Vanaf 2 Oct. werd het Witte Huis "Headquarters Keepsake", het hoofdkwartier van den Amerikaanschen staf. We kregen een kolonel in de ontvangkamer, de logeerkamer werd zijn slaapkamer. Het dameskamertje was "officiersroom" en de eetzaal de "Big room" waar het technisch personeel den heelen dag aan de telefoon en radio zat. Zondag's werd de "Big room" gebruik voor de service. We hebben er vele ontroerende momenten doorleefd. De predikant, chaplain Cosbij, sprak bezielend en overtuigend, een quartet soldaten zong heel mooi en vooral het gemeenschappelijk gezang van die honderden soldaten was aangrijpend. We zaten midden tusschen hen in, ze gaven ons hun gezangboekje en al gauw kenden we verschillende Engelsche gezangen. Elke avond werd in de bibliotheek een korte service gehouden, bij kaarslicht. Ds. Cosby hoorde tot de Methodistische gemeente, hij vertelde ons veel van zijn werk in Amerika. Zijn preeken waren sober, maar boeiend. We kregen ook een ambulance met een dokter aan 't hoofd in de suflokalen. Soms werd ik te hulp geroepen om als tolk dienst te doen, wanneer een Holl. gewonde was binnen gebracht en hij weigerde doorgezonden te worden naar Nijmegen. Merkwaardig hoe gauw we Engelsch spraken, tenslotte verstonden we het Amerikaansch uitstekend en hielden urenlange gesprekken met de soldaten. Ze gedroegen zich

zeer correct en overlaadde ons met chocolade, zeep, blikjes corned beef, enz. Toen we eenmaal vriendschap gesloten hadden met de kok, kregen we dikwijls bij 't ontbijt pannenkoeken en havermouth, ook gebakken spek. Later toen onze kachel onbruikbaar geworden was door neergestort puin in den schoorsteen, aten we dagenlang van den kok. De oppasser van den kolonel, Edward Sarzen, kwam elken avond bij ons praten in den keuken. Maar al gauw durfden we daar niet meer te zitten en brachten we de avonden door in de kelder of de werkkast. De soldaten hadden de kamertjes boven in gebruik genomen, maar kwamen toch ook de trappen afgerend, als de granaten rond het huis vielen.

Bladzijde. 33 en 34 uit het dagboek van mej. Gispen

Kolonel Joseph Harper

Maar 21 Oct. 's avonds om 8 uur gebeurde 't ergste, wat we in 't Witte Huis meemaakten. Juffr. Veth en Annie, 't dienst-meisje, zaten in de keuken, ik kwam er even binnen om thermosflesschen met kokend water te vullen. 'k Maakte juist de opmerking, dat ze daar veel te gevaarlijk zaten aan den Wageningsche kant en ze verstandiger deden in 't kamertje aan den voorkant te gaan zitten. Nauwelijks had ik dat gezegd, of 't geluid van een razend aanstormenden tank deed ons opschrikken. 'k Rende met de ketel water nog in de hand de gang in en wierp me plat op den grond. Een halve seconde later was het of 't heele huis instortte. Een dreunende slag, glasscherven en groote brokken steen werden met kracht tegen me aan geslingerd, 'k voelde een hevige pijn in de linkerzijde. 't Was in de groote duisternis niet te zien wat er gebeurd was. Later bleek dat ik de steenen van de binnenmuur over me heen gekregen had, er zaten gaten in mijn rok en onderjurk, maar 'k was gelukkig alleen maar gekneusd. 'k Strompelde in de richting van de trap om dekking te zoeken, daar kwam ineens uit de keukendeur Juffr. Veth met doodsbleek vertrokken gezicht, starende oogjes, al gillend Annie, Annie! Dat heeft ze verder den heelen avond geroepen. Ze had met Annie dekking gezocht in de provisie

en de granaat was juist in 't plafond van de provisie ingeslagen, ging rakelings langs haar gezicht, zoodat ze de hitte voelde, doorboorde de vloer, waardoor een groot gat in de kelder ontstond en scherven insloegen (wat een zegen, dat de geëvacueerden juist uit de kelder vertrokken waren) en tenslotte nog de binnenmuur van de gang, waar ik achter lag, om terecht te komen door de deur van de provisiekast, waar een paneel uitgeslagen werd, zoodat je zoo maar in de kast kon stappen zonder de deur te openen.

Tante en de andere dames hadden ook 't geluid gehoord en wilden de kelder in vluchten. Maar tegelijk kwamen de officieren aangestormd en drukten met volle gewicht tegen de gangdeur, zoodat die niet open kon. Dat bleek hun behoud te zijn, want waren ze doorgelopen, dan was de granaat midden in die groep terecht gekomen.

'k Nam al strompelend Juffr. Veth mee onder de trap, waar de dokter en hospitaalsoldaten bezig waren Annie te verbinden, die lichte verwondingen aan haar been gekregen had.

Juffr. Veth schokte en gilde zonder ophouden, later gingen we allen in den kelder, waar we haar eindelijk met verdoovende middelen in slaap kregen.

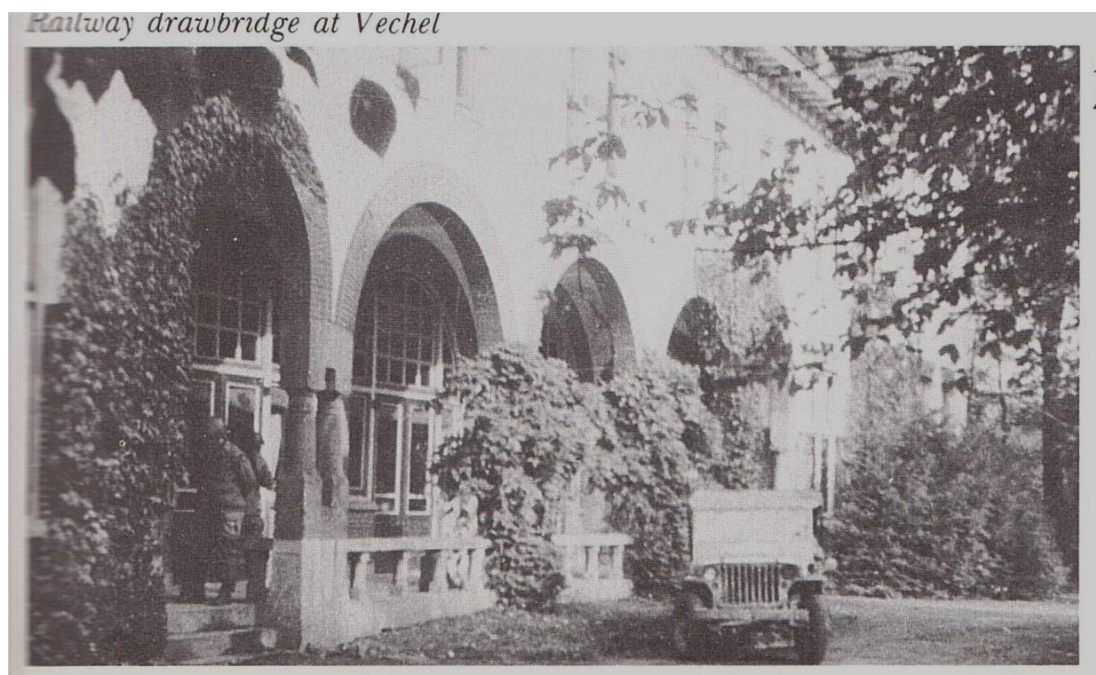
Eenige weken lang heb ik toen met Juffr. Veth in de werkkast geslapen, waar ze 's nachts steeds weer in groote onrust geraakte. 't Waren heel moeilijke nachten, omdat er weer vele shells rondom 't huis neerkwamen en we voortdurend in doodsangst zaten. Zelf was ik alleen gekneusd, heb veel pijn gehad en kon de eerste dagen niet loopen en niet zitten.

Ook waren mijn zenuwen tot 't uiterste gespannen door den schrik en de slapenlooze nachten. In die dagen hebben we geleerd te leven door 't geloof en de kracht van 't gebed. Uit de diepte en de benauwdheid riepen we om hulp en verlossing.

't Bleek later dat het een zeer merkwaardige shell geweest was, een racketshell, die in zessen uiteen spat. Er kwamen voortdurend hooge personages om de uitwerkingen er van te zien, want behalve in de provisie was een ander stuk terecht

gekomen in de huiskamer, in 't gebouw van Chr. Belangen, waar twee gewonden waren, en op de tennisbaan. Onze kolonel had alleen in Normandië een dergelijke shell meegemaakt. Gelukkig is er in Zetten geen tweede meer van dat soort gevallen.

Bladzijde 39, 40 en 41 uit het dagboek van mej. Gispen

Een jeep voor het als hoofdkwartier gebruikte Witte Huis

Eind november vertrokken de Amerikanen uit de Betuwe. Mej. Gispen beschrijft hun afscheid en de komst van de Schotten, die de Amerikanen aflosten.

Een dag later kregen we de tijding, dat we ons gereed moesten maken om woensdag 22 Nov. te vertrekken. Toen we die dag klaar stonden en weer afscheid hadden genomen van onze Amerikaansche vrienden, kwam 't bericht, dat de evacuatie uitgesteld was tot vrijdag 24 Nov. Tot troost kregen we een pan spek, en 's morgens pannekoeken.

Zaterdag 25 Nov. merkten we aan de bedrijvigheid, dat de Amerikanen bevel gekregen hadden te vertrekken, maar ze mochten ons niets zeggen en zijn dan ook verdwenen zonder afscheid van ons te nemen. We hadden niet gedacht, dat ze nog eerder uit Zetten zouden weg gaan dan wij.

Zondag 26 Nov. hield Chaplain Cosby de laatste dienst in de eetzaal, en zongen we het gezang: "I need Thee!" 's Avonds kwam hij nog eens bij ons in 't zitkamertje op bezoek.

27 Nov. De laatste Amerikanen vertrokken, nadat ze ons overladen hadden met geschenken: een nieuw testamentje, veel chocolade, biscuits, vleesch, koffie. Ze wuifden ons nog toe bij hun vertrek uit 't Witte Huis. Eenige uren later kwamen de Schotten, de beroemde Highland divisie, die ook in Afrika gevochten heeft. Nu ging 't laatste restje orde en netheid uit ons huis verdwijnen. 't Waren ruwe klanten, zonder vragen namen ze alles in gebruik, zelfs de kachel in de keuken, zoodat we zelf bijna niet meer koken konden. Zelfs zagen we ineens onze bedden aan 't wandelen en moesten we er achteraan rennen om ze weer terug te vorderen. Maar de kok bakte als tegenprestatie een verrukkelijke vruchtencake voor ons, van enorme afmetingen, en we kregen een busje thee. Toch voelden we ons bij de Schotten niet op ons gemak, maar we kregen weer aanzegging ons voor vertrek gereed te houden.

Fragmenten van bladzijde 43 en 44 uit het dagboek van mej. Gispen

Kort daarna, toen de Betuwe onder water kwam te staan, vertrokken ook de laatste burgers uit Zetten. Mej. Gispen en haar medewerkers vonden, samen met vele mensen uit de Heldringgestichten, onderdak in het Albertinumklooster in Nijmegen.

Einde van de oorlog

Nadat eind december het water begon te zakken en delen van de Betuwe weer droogvielen, werden er medio januari 1945 in en om Zetten zware gevechten geleverd. Bij thuiskomst in het voorjaar van 1945 vonden de bewoners Zetten zwaar beschadigd terug. Mej. Gispen schrijft dat ze zaterdag 2 juni in Zetten terugkeerde. Vervolgens lezen we dat er op zondag 3 juni een kerkdienst werd gehouden in de eetzaal van haar Witte Huis, waarin ds. Heldring voorging. Er waren 89 personen aanwezig; een van hen was schrijver dezes. Wij waren op vrijdag 2 juni thuisgekomen vanuit Tilburg, waar we sinds 21 november 1944 geëvacueerd waren. Het was een mooie voorjaarszondag met de eerste roodkleurende kersen al aan de bomen. Dwars door de boomgaard die tussen onze huizen en het Witte Huis lag (nu de nieuwe wijk Zetten-Zuid), trokken mijn moeder en ik (toen tien jaar oud) samen met enkele buurtgenoten ter kerke in het Witte Huis.

Het gebouw was naar verhouding minder zwaar beschadigd, zeker gelet op andere delen van het dorp, die geheel in puin lagen. Het werd in die eerste tijd na thuiskomst een soort centraal punt voor Zetten. 's Zondags werden er kerkdiensten gehouden, zowel door de Vluchtheuvelgemeente als door de N.H. Dorpskerk. Door de week waren er in enkele lokalen uitdelingen van hulpgoederen door hulporganisaties als HARK en IKO. Ook woonden er meerdere leden van de directies van de Heldringgestichten en hun gezinnen.

Toen het verdere herstel van oorlogsschade aan de orde, kwam was daar in de lange gang nog steeds een groot granaatgat van de inslag op 21 oktober 1944. Er werd besloten om dit gat niet dicht te metselen maar er een gedenkplaat in aan te brengen, die passanten zou blijven herinneren aan die gebeurtenissen maar ook aan de Amerikaanse regimentsstaf die daar van 2 oktober tot 27 november 1944 verbleef. Timmerman G.J.D. van Vooren uit Zetten maakte uit een lichtkleurige houtsoort de plaat met de belettering, die vrijwel sluitend in de contouren van het granaatgat past.

De gedenkplaat in het Witte Huis

Het Witte Huis is een particulier gebouw en de lange gang erin is geen openbare weg. Daardoor is de aanwezigheid van dit gedenkteken lang niet bij iedereen bekend. Een reden te meer om er door dit artikel eens kennis van te nemen.

Bronnen

Dagboek mej. J.W.H. Gispen.

J.I. McDonough en R.S. Gardner: Sky riders; history of the 327/401 Glider Infantry. Nashville (VS), Battery Press, 1980. Foto's afkomstig van blz. viii en 145 uit dit boek.

Persoonlijk archief D. J. Viergever.

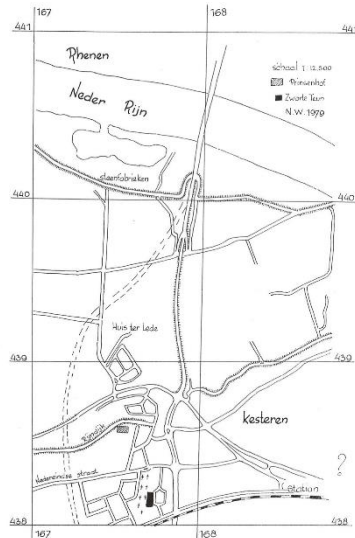

Uitwerking van grafveld Prinsenhof te Kesteren

André van Ingen

In 1967 werd de Historische Kring Kesteren & Omstreken (HKKO) opgericht door Arend Datema, een bevlogen amateurarcheoloog. Dit zou de basis zijn van vele grote ontdekkingen in het rivierenland. Het begon met de ontdekking van een deel van een Romeinse nederzetting (vicus) bij de bouw van het dorpshuis in 1968. Vanwege de vele Romeinse vondsten rondom Kesteren volgden de amateurarcheologen alle bouwactiviteiten nauwlettend. In die tijd werd er nog geen vooronderzoek gedaan voordat een bouwproject begon. De amateurs waren daarom de ogen en oren voor de archeologie.

Nieuwe woonwijk

In 1974 werd op 200 meter afstand van het dorpshuis begonnen met de aanleg van een nieuwe woonwijk, tussen de vicus en de oude Rijn. De totale afstand tussen de vicus en de Nederrijn is circa 500 meter (zie afb. 1). De kans op meerdere Romeinse vondsten was groot.

Afb. 1 Ligging van het graf Prinsenhof ten opzichte van de Nederrijn

Jaap van Dam woonde vlak bij boerderij de Prinsenhof te Kesteren en op het gebied achter deze boerderij werd de nieuwe woonwijk ontwikkeld. Jaap ging in de pauze van zijn werk even kijken bij de aanleg van de rioleringen en ontdekte daar de resten van een crematiegraf uit de Romeinse tijd. In eerste instantie werd de provinciaal archeoloog drs. R.S. Hulst geïnformeerd en in tweede instantie prof. dr. J.E. Bogaers uit Nijmegen. Helaas was er enige terughoudendheid bij beide professionals, maar de HKKO'ers vonden de vondst te belangrijk om er niets mee te doen. Daarom werd er vol gas gegeven met het zoeken naar graven, aangezien ze anders verloren zouden gaan door de grondwerkzaamheden. Zelf was ik toen leerling op de school van Arend Datema en ging mee op onderzoek. Met behulp van een grondboor werden in totaal 42 graven gevonden. De professionals waren daardoor ook wakker geschud. Zij namen de graafwerkzaamheden over en vonden nog eens 70 graven.

Uitwerking van de vondsten

De vondsten van de HKKO werden in 1995 beschreven door N. Wigcherink in aanvulling op zijn werk uit de jaren zeventig¹. De Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) heeft in zijn jaarverslag van 1974 een melding gemaakt van de opgraving op de Prinsenhof te Kesteren. In de afgelopen vijftig jaar zijn er diverse opgravingen in en rondom Kesteren geweest door amateurs en ROB, maar die zijn nooit uitgewerkt. Onze werkgroep heeft daarom in overleg met dr. Stijn Heeren van de Vrije Universiteit Amsterdam twee jaar geleden besloten om de vondsten van grafveld Prinsenhof in detail te gaan uitwerken.

¹ N. Wigcherink: Romeinen in Kesteren; beschrijving van de archeologische vondsten op de Prinsenhof in Kesteren in april 1974. Kesteren, HKKO, 1979.

Afb. 2 Overzicht van de vondsten in graf nummer 17

Echter, hoe pak je deze uitwerking aan? Wij hebben de volgende methodiek gehanteerd:

- Bezoek aan depot Nijmegen. Hier kregen we alle medewerking. We mochten het manuscript over Kesteren van R.S. Hulst inzien (2012, niet gepubliceerd). Dit manuscript bevat informatie over meerdere opgravingen in Kesteren. Tevens mochten we vondsten gedaan door de ROB fotograferen.
- In 1995 heeft dhr. Wigcherink alle aardewerk vondsten uit de graven beschreven.
- In 2013 zijn er foto's gemaakt van alle aardewerk vondsten, crematie- en andere objecten per graf (afb. 2).
- Aantekeningen Arend Datema per graf, gemaakt tijdens de opgraving.
- Van de opgraving zijn veel foto's bewaard gebleven (afb. 3 en 4).
- Rapporten bestudeerd, waar deelonderzoeken zijn gedaan naar vondsten uit het grafveld.
- Historisch onderzoek naar het terrein van boerderij Prinsenhof, waar het grafveld is gevonden.
- Publiciteit gezocht om te achterhalen wie nog iets weet over de opgraving, eventueel met aanvullend vondstmateriaal.
- Een groepje van vijf personen is bezig met de uitwerking.

Afb. 3 Overzicht opgraving grafveld Prinsenhof in 1974, waarbij dagelijks veel jeugd getuige was

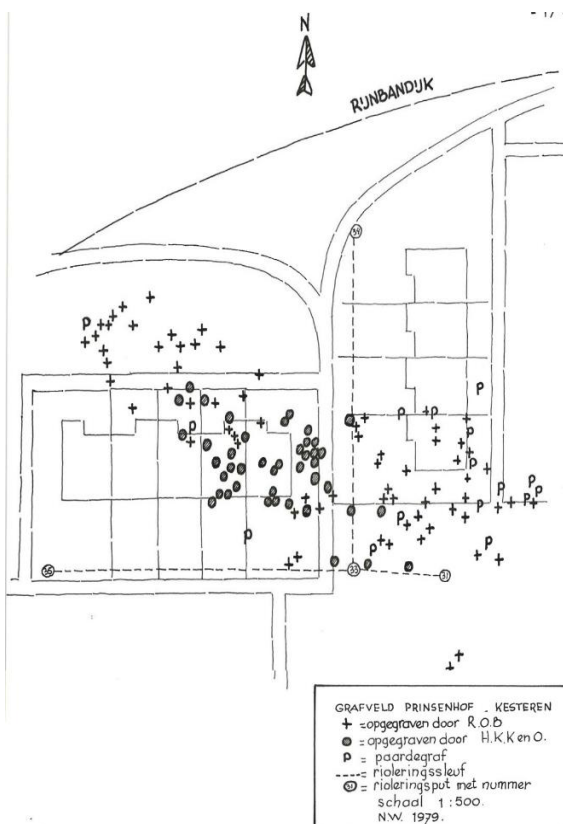
Afb. 4 Uitlepelen van een urn van grafveld Prinsenhof 1974

Militair grafveld

Wigcherink schreef in zijn hierboven vermelde rapport dat gravers beter zijn met de spade dan met de pen. Toch bleek dat er heel veel nuttige informatie te verkrijgen was uit de talloze foto's, losse aantekeningen, verslagen in het clubblad en interpretaties van het belang van het grafveld. Daarom is onze conclusie dat je bij de uitwerking naar alle

beschikbare informatie moet kijken en dan blijkt bij dit specifieke grafveld een verantwoorde uitwerking heel goed mogelijk.

De ROB heeft een overzicht gemaakt van de ligging van alle graven die er gevonden zijn (afb. 5). Dit heeft ons inzicht gegeven. Volgens de interpretatie van de ROB-opgravers zou het gaan om een verspoeld grafveld. Het is dus mogelijk dat aardewerk van het ene graf bij het andere graf gekomen is. Hierbij hadden we een probleem. Alle graven zijn namelijk opnieuw genummerd in de jaren negentig en vele scherven waren gecodeerd net na de opgraving met oude informatie. We zijn nu aan het kijken hoe we de verspoelde scherven weer terug kunnen brengen bij het originele graf.

Afb. 5 Positie van alle graven

Tijdens de opgraving zijn ook diverse paardengraven gevonden. Datema dacht dat de ruiters met hun paarden waren begraven. Dat is niet juist. Het grafveld is eerst een begraafplaats voor paarden geweest (25-75 n.Chr.) en daarna zijn er mensen begraven. Met betrekking tot de menselijke graven kunnen we constateren dat er geen kindergraven zijn en slechts vier graven van vrouwen. Het grafveld heeft hierdoor een militair karakter, ondanks beperkte vondsten van militairia.

Uit historisch onderzoek bleek dat het grafveld al in 1856 was ontdekt. De Rijnbandijk werd in dat jaar hersteld van de schade die was ontstaan door de doorbraak van de Marsdijk in 1855. Grond van boerderij de Prinsenhof (1,6 ha) was gebruikt voor dit herstel. In totaal zijn toen zes graven gevonden. Dit was meteen de verklaring voor het feit dat de graven zeer ondiep zaten (50 cm) en op een zeer vochtig terrein lagen.

Van diverse personen hebben we vondsten gekregen die zij zelf hadden gedaan. Zelfs is er een complete urn aan ons overgedragen, die nooit was leeggehaald. Hierin vonden we een benen haarnaald (afb. 6) en een zeer bijzondere fibula (af. 7).

Alle scherven per graf worden gefotografeerd en ingevoerd in PAN (Portable Antiquities of the Netherlands), een nationale infrastructuur om oudheidkundige vondsten te documenteren en publiceren². We zullen zeker nog twee jaar nodig hebben voor de totale uitwerking. Doel van de uitwerking is een publicatie in de toekomst.

Afb. 6 Benen haarnaald uit graf 43

Afb. 7 Fibula afkomstig uit graf 43

² www.portable-antiquities.nl

Oehoerend hard kwamen zie daar angescheurd

Frans Spaan

In de jaren zestig veroorzaakten bromfietsraces veel ergernis in het dorp Oosterhout. Voor die tijd verkeerden de meeste straten in Oosterhout in zeer slechte staat. Het Ganzepad (na de oorlog Gansstraat) lag toen ruim een meter lager dan de Dorpsstraat. Dit pad bestond uit twee verharde grindpaden waartussenin een brede sloot liep, die als riool diende voor bewoners van het Ganzepad. Het brede grindpad lag aan de kant van de woningen en het smalle voetpad liep aan de andere zijde van deze vieze sloot. Begin jaren zestig werd begonnen met de aanleg van riolering in de Dorpsstraat en Gansstraat, en werden deze straten op gelijke hoogte gebracht en tevens bestraat. Dit was een ideale gelegenheid om met je bromfiets met hoge snelheid over de vernieuwde straten te scheuren.

Opgevoerde brommers

In die tijd was de bromfiets voor de meeste jongeren het ideale vervoermiddel. Kreidler Florett, Zündapp, Sparta, Batavus, Berini, RAP, NSU, Mobylette en Solex waren toen bekende merken.

Doordeweeks na etenstijd en in het weekend verzamelde zich een grote groep jongens met hun opgevoerde bromfietsen op de hoek Gansstraat-Peperstraat (foto 1), waar nu de chinees zit. Daar werden de motoren eerst flink warmgedraaid, wat gepaard ging met veel lawaai, rook en stank. Het racecircuit ging dan via de Peperstraat naar de Waaldijk en via de Dorpsstraat weer naar het eindpunt in de Gansstraat. Het ging erom wie het snelst rondjes kon rijden. Rinus Veulings was erg handig in het opvoeren van bromfietsen en hij was meestal de winnaar. Sommige deelnemers demonteerden de knalpijp/uitlaat, waardoor de brommer iets harder reed, maar het veroorzaakte wel een hels kabaal tot ergernis van de

aanwonenden. Soms ging het ook wel eens goed mis; dan vloog er iemand uit de bocht met als gevolg ontvelingen en een kapotte bromfiets. Een helm dragen was toen nog niet verplicht; pas in 1975 werd de helmplicht ingevoerd. De verplichte WA-verzekering was in 1965 ingesteld en in 1966 werd het verzekeringsplaatje verplicht.

Foto 1 Hoek Gansstraat-Peperstraat

Toen Tonnie Michels ook mee ging racen met zijn gloednieuwe Royal Nord (foto 2), kon Rinus daar nauwelijks tegenop. Ik was vaak een van de toeschouwers bij dit dorpspektakel, want ik was zelf nog te jong om mee te doen. Toen ik zestien werd, was mijn eerste brommer een tweedehands Kaptein Mobylette. Enkele jongens die toen betrokken waren bij de straatrace, waren onder anderen Rinus Veulings, Theo Giesen, Wim Driessen, Joop Michels, Tonnie Michels, Toon van Munster, Bart van Ree, Dick den Ambtman en Jan Paul. Deze jongens zorgden voor veel ergernis bij de bewoners langs de route, zo ook bij wethouder Geert Rikken en raadslid Arnd Spaan. Zij woonden beiden aan de Dorpsstraat en ergerden zich natuurlijk ook aan het helse kabaal van de opgevoerde bromfietsen.

Foto 2 Royal Nord

Noodlottig ongeval

Rayoncommandant der rijkspolitie Jan Hendriks uit Oosterhout kon weinig uitrichten met zijn dienstbromfiets; tegen de groep met hun opgevoerde bromfietsen had hij geen enkele kans. Hendriks was overigens best een sociale man; hij gaf je eerst een waarschuwing en hield het bonnenboekje meestal op zak. Om de overlast te beteugelen kreeg Hendriks van

zijn werkgever een 50cc-DKW (foto 3). Om hierop te mogen rijden moest je over een A1-motorrijbewijs beschikken. Deze motorfiets reed met gemak 80-100 km per uur. Geen enkele bromfiets was tegen deze snelheid opgewassen en toen was het snel gedaan met de straatraces in het dorpje Oosterhout. Toen ik achttienjaar was, reed ik zelf ook op zo'n snelle 50cc-Kreidler Florett met voetversnelling (foto 4).

Foto 3 Een 50cc-DKW van de rijkspolitie

Foto 4 Een 50cc-Kreidler Florett

Mede als gevolg van een ernstig verkeersongeluk met zijn motorfiets op de kruising Waaldijk- Waalstraat nabij Loenen is Hendriks in 1969 overleden. In de gemeenteraadsnotulen van 25 maart 1969 was daarover het volgende te lezen.

Voorzitter opent de vergadering, hij gedenkt in enkele woorden het overlijden van de heer Hendriks, rayoncommandant der rijkspolitie te Oosterhout. Ondanks het feit dat hij de laatste jaren ernstig leed moest verwerken wist hij dat leed blijmoedig te dragen. Samen met zijn vrouw heeft hij ook vele mooie jaren mogen beleven. Daarna verzoekt de voorzitter de raadsleden de heer Hendriks enkele ogenblikken te willen gedenken.

Politieverordening

Wethouder G. Rikken en raadslid A.G. Spaan uit Oosterhout waren de initiatiefnemers voor aanpassing van de APV (Algemene Politieverordening) voor wat betreft onredelijke lawaaihinder in de kerkdorpen. Eigenlijk is er na zestig jaar op dat vlak niets veranderd in Oosterhout en omgeving. Alleen wordt nu de geluidshinder niet veroorzaakt door bromfietsen maar door de snelle motoren die met veel lawaai over de Waaldijk en door het dorp scheuren.

Op 9 september 1965 wordt een voorstel gedaan tot wijziging van de Algemene Politieverordening voor de gemeente Valburg om de onredelijk lawaaihinder veroorzaakt door bromfietsen tegen te gaan. In de gemeentenotulen lezen we daarover het volgende.

Reeds enige malen hebben ons klachten bereikt inzake ergerlijke lawaaihinder veroorzaakt door bromfietsen in de kern van een der kerkdorpen (Oosterhout). Het zal duidelijk zijn dat het hier niet gaat om bonafide gebruikers van dit motorvoertuig, doch diegenen voornamelijk jeugdige personen, die bij voorkeur in het weekend tientallen malen op een avond de straat op en neer plegen te rijden om dan bij tussenpozen met knetterende motor enige tijd te blijven staan, zulks door de stank en het lawaai zeer ten ongerieve van de omwonenden.

Wij achten het gewenst dat deze zonder redelijk doel veroorzaakte hinder zoveel mogelijk wordt tegengegaan en stellen u voor met gebruikmaking van artikel 168 van de Gemeentewet gegeven bevoegdheid een bepaling van de Algemene Politieverordening toe te voegen, waarbij het zonder redelijk doel veroorzaken van lawaai door middel van een bromfiets wordt verboden. Naar onze mening is het juist, gezien het feit dat de overlast over het algemeen door de jeugd wordt veroorzaakt, dit verbod te stellen van des avonds 19:00 tot 1:00 uur na middernacht. Het verbod zal gelden voor die gedeelten van de dorpen welke door ons nader zullen worden aangewezen; het gestigmatiseerde euvel behoeft zich immers niet tot een dorp te beperken.

Het is kennelijk niet eenvoudig om het verbod te handhaven, blijkens de notulen van 29 juni 1966.

Voorstel tot wijziging van de APV voor gemeente Valburg: tegengaan verstoring van de openbare orde door bromfietzers. Van Hal vraagt of dit ook geldt voor motorfietsen. Voorzitter zegt dat uitsluitend geldt voor bromfietsen. Mathijssen dringt erop aan dat de politie er ook daadwerkelijk op zal gaan toezien, op het onnodig orde verstoren door bromfietsen. Spaan is van mening dat de politie er in zijn geheel niet naar kijkt. Voorzitter zegt dat het moeilijk is voor de politie om te bewijzen dat een bepaalde brommer te veel lawaai maakt, daar de berijders meestal in groepjes opereren.

Bron

Verslagen raadsvergaderingen gemeente Valburg

Waar komt de naam Oortjeshekken in de Ooijpolder vandaan?

John Mulder

Huiskamercafé Oortjeshekken in Ooij

Tijdens de opname van de bodemkaart Herinrichting Ooijpolder in 1986 lunchte ik vaak in huiskamercafé Oortjeshekken in Ooij, waar Jan Willems en Mieke Scheepers de scepter zwaaiden. Oortjeshekken groeide als horecagelegenheid uit tot een nationaal begrip. In de winter kon je terecht voor een heerlijke warme chocolademelk met slagroom, koffie of biertje, die je aan de toog van het knusse huiskamercafé afhaalde. 's Zomers was het terras vaak overvol met gasten van de Bisonbaai. Een primeur was het overheerlijke zondagse ontbijt.

Bep Hubers achter de toog van Oortjeshekken (1990)

Vele gasten – ook ik – vroegen zich af waar de naam Oortjeshekken vandaan komt. Archiefonderzoek was in die jaren nog een tijdrovende bezigheid; het digitale tijdperk was nauwelijks aangebroken. En dus verdween de vraag naar de herkomst van de naam Oortjeshekken naar de achtergrond. Totdat ik verleden jaar op de website van het Regionaal Archief Nijmegen¹ een flinke vangst deed: de verpachting van de visserij op de Waal bij Nijmegen (zie artikel op pagina 31) en een bijvangst: de verpachtingsovereenkomsten van de binnenwateren van de Ooijpolder uit de jaren 1807-1809². Daarin lezen we in 1809 het volgende:

“Ik ondergeteekende Gevolmachtigde van den Heere O.W.H. van Bijlandt, en die als Eijenaar en Prossesseur der visserije in het Ooijische Water, beginnende aan Leuter Helle en eindigende aan de Erlecomse Sluijs of Tolhek tot Ooij volgens opgaave, doorgaans wijder dan 15 voeten en ter lengte van ongeveer acht honderd roeden, aan Hendrik Publichuijsen tot Zeeflek over den jaare 1809 verpagt. Doet hier van aangeeving aan den Heer officier der jagt en visserije in het 6^e District Departement Gelderland, ten einde van dezelve visserije de Registratie ten naame van welgemelte Heere O.W.H. van Bijlandt mag worden gedaan zoo zulks behoort.”

¹ <https://regionaalarchiefnijmegen.nl>

² Regionaal Archief Nijmegen, 8.3.9, inv. 2521.

Hieruit blijkt, dat in 1809 bij de Erlecomse sluis “een tolhek tot Ooij” stond. De verpondingskaart uit 1810³ toont daar de Erlecomse sluis met het tolhuis? aan de zuidzijde van de Erlecomse dam. Op de kaart van Tranchot en von Müffling uit 1803-1820⁴ is de tekst op die plek vrijwel onleesbaar, maar als we hem sterk uitvergroten lezen we “Oortieshek”. Een oortje is een kwart stuiver en verwijst dus naar het betalen van tol.

Verpondingskaart uit 1810 met rechtsboven de Erlecomse sluis

De geschiedenis van Oortjeshekken gaat in ieder geval terug tot het begin van de negentiende eeuw en het was voorheen een tolhuis. Vanaf Nijmegen kon de reiziger via de Ooijse bandijk naar het dorp Ooij en verder naar Leuth en Millingen. De Erlecomse Polder was toen nog

een uiterwaard, die beschermd werd door een zomerkade, de Erlecomse dam. De uitwatering van die polder op de Waal, de Ooijse Graaf, verliep via de Erlecomse sluis. De reiziger sneed een behoorlijk stuk af door die zomerdam te nemen naar de Kapitteldijk richting Kekerdom. Daarvoor moest wel tol betaald worden. In 1936 werd de Erlecomse dam verhoogd tot bandijk.

De kaart van Tranchot en von Müffling met midden boven Oortjeshekken

Detail uit de kaart van Tranchot en von Müffling met "Oortieshek"

³ (archief Historische Kring Oosterhout, Slijk-Ewijk, Valburg e.o.)

⁴ Kartenaufnahme der Rheinlande durch Tranchot und v. Müffling 1803-1820 1 Nijmegen Nord – 3 Nijmegen Süd. Heruitgave 1968 (archief Historische Kring Oosterhout, Slijk-Ewijk, Valburg e.o.)

Verpachting van de visserij op de Waal tussen Lent en de Altena

John Mulder

*De stad Nijmegen kreeg in 1664 van de rekenkamer van Gelre het recht op de visserij op de Waal tussen de steenoven bij Lent en de Oosterhoutse redoute bij de Altena (afb. 1). In 1724 wordt dat recht nog eens bevestigd, maar dan is sprake van “daar **voorheen** een steenoven heeft gestaan” en “daar **oudtijds** een steenen Ronduit heeft gestaan”. In de condities en voorwaarden van de verpachting van de visserij op de Waal in 1769, 1785, 1788, 1805 en 1808 hebben de klerken de teksten inclusief beide plaatsbepalingen steeds weer overgeschreven. Hieronder volgen de voorwaarden van de verpachting van de visserij op de Waal tussen 1769 en 1814, en ook wat er voor 1724 met de steenoven te Lent en de stenen redoute bij de Altena is gebeurd.*

Voorwaarden voor de verpachting van de visserij op de Waal

In 1664 kreeg de stad Nijmegen van de Gelderse rekenkamer de visserij op de Waal in erfpacht, namelijk “t’ recht van vissen en d’ opkomende sanden op de Wael, te beginnen van de Steenoven boven en tegenover gemelte stadt oven gelegen tot aen de groote Oosterholtse Reduit” (afb. 1)¹. In 1724 is dat recht nog eens bevestigd en pas in 1769 vernemen we de voorwaarden waaraan de pachter van de visrechten op de Waal moest voldoen. Het pachtcontract duurde aanvankelijk drie jaar en na 1788 zes jaar. Vanaf 1769 tot 1805 pachtte Rijk Mulder uit Nijmegen de visserij op de Waal, daarna tot 1814 Hendrik Cornelissen uit Lent².

Afb. 1 Akte van de verpachting van de visserij op de Waal te Nijmegen uit 1664

De verpachtingen van de “visserije, salm en pricken vangst van dese stad op de riviere de Waal” vonden in het openbaar plaats aan de meestbiedende. De voorwaarden bevatten zeven artikelen.

Artikel 1 slaat terug op de raadsresolutie van 15 november 1724 waarin het traject van de visserij (uit 1664) is vastgelegd, namelijk: vanaf de

stadssluis (in het Meertje); aan de overkant “tot aan de plaatse, daar voorheen een steen oven heeft gestaan” (Lentse uiterwaard); vervolgens naar beneden tot aan de Arck Noë en daartegenover op de plek “daar oudtijds een steene Ronduijt heeft gestaan” (nabij de Altena).

Artikel 2 gaat over de aard van de visserij op de Waal: “Brasem, Voorn, Salm, Pricken, Paling, Snoek, Karper en allerhande soorten van vis, sonder dat imand in die visserij sal mogen setten eenige Fuiken, Netten, Korven of andere gereetschappen”. Wel was het vangen van vis met hengeloede toegestaan.

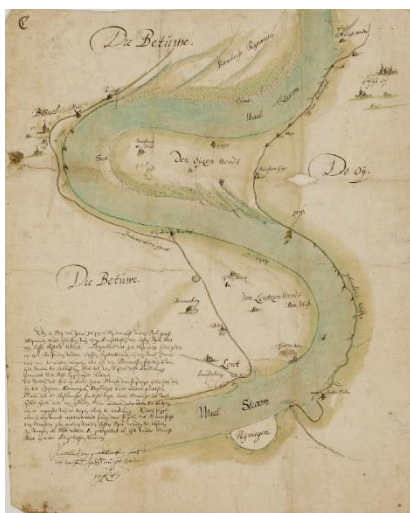
De volgende artikelen gaan over de verplichting van de pachter om zich te houden aan de regels en de boel niet te ruïneren. Hij moet op eigen kosten zijn gereedschap aanschaffen zonder bijdrage van de stad. Verder mag hij geen schade toebrengen aan de kribben in de Waal. In artikel 6 staat de procedure van de verpachting: over het inzetten en afmijnen enzovoort. Verder moet de pachter de pachtpenningen op tijd betalen.

¹ Regionaal Archief Nijmegen 8.3.9, inv. 2517.

² Idem, 8.3.9, inv. 2518.

Wat gebeurde er met de Lentse steenoven en de Oosterhoutse redoute?

Al lang voor 1649 dreigden de schaaldijken van Bommel en Ooij door te breken. De vrede van Munster in 1648 maakte een einde aan de Tachtigjarige Oorlog en het moment was gekomen om snel plannen te maken om de Waalbocht bij Ooij door te snijden. Landmeter Nicolaas van Geelkercken kreeg op 2 mei 1649 opdracht van dijkgraaf, heemraden en geërfden van Ooij om de situatie in kaart te brengen (afb. 2) en advies te geven “op het doorsniden van de Oijssen uijtterweerd, om den Waelstroom daer door te laten loopen, om also den Bommelsen schaedijck van het water te ontlasten”. Op zijn kaart licht Van Geelkercken toe dat hij in korte tijd diverse doorsnijdingen heeft zien plaatsvinden, onder meer te Opijnen, Emmerik en Doesburg. Hij waarschuwt dat de uitkomsten van die doorsnijdingen daar soms te wensen overlieten en als men dan toch de Waalbocht bij Ooij zou afsnijden, adviseert hij dat te doen op “ten minsten 160 roeden vanden Oijssen dijk”. En zo geschiedde.

Het gevolg van die Waalbochtsafsnijding in 1649 was inderdaad dat het gevaar van het doorbreken van de schaaldijken van Bommel en Ooij geweken was, maar dat de Waalloop benedenstrooms de Lentse uiterwaard begon aan te tasten en daarmee de “stad oven”.

Op de kaart uit 1649 van Jan van Call (afb. 3) staat de “sten oven” niet ver van de Waal afgebeeld. Zo’n zestig jaar later dreigt de steenoven in de Waal te verdwijnen (afb. 4).

Afb. 2 De Waal tussen Nijmegen en het huis Oy en de Oyse uiterwaard³

Afb. 3 De steenoven in de Lentse uiterwaard aan de Waal⁴

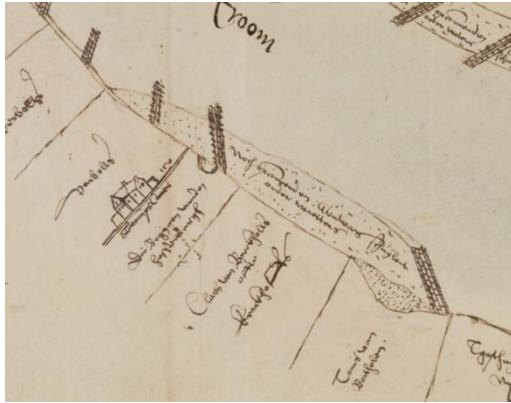
Afb. 4 De Waal met wat er nog over is van de Lentse uiterwaard met de steenoven op de rand van de Waal⁵

De doorsnijding van de Waalbocht bij Ooij had ook gevolgen voor de ruïnes van de voormalige Romeinse stad Ulpia Noviomagus Batavorum, waarop boerderij de Lennepenkamer was gebouwd (afb. 5). Door de stroomverandering van de Waal kalfden ook die oevers af en verdween de Lennepenkamer met de Romeinse ruïnes in de Waal. En ook de stenen redoute uit de bovengenoemde akte van 1664 werd bedreigd door erosie van de Waal als gevolg van die Waalbochtsafsnijding.

³ Gelders Archief, 5434-1661-56-0003 (N. van Geelkercken 2 mei 1649).

⁴ Gelders Archief, 0124 - AKV38 (Jan van Call, juni 1649).

⁵ Rijksmuseum FMH 3036- B/3 Amsterdam (Du Ry de Champdoré 1700-1715)

Afb. 5 Boerderij Lennips Camer in 1620⁶

De redoute bevond zich op de zogenaamde Lange Weerd, een uiterwaard die zich vanaf de Altena naar Slijk-Ewijk uitstreckte en die voor de reductie ofwel het beleg van Nijmegen in 1591 eigendom was van het nonnenklooster Mariënborg te Nijmegen. Nadien vielen de Nijmeegse geestelijke goederen onder beheer van rentmeesters, zo ook de Lange Weerd. In 1612 wordt de redoute voor het eerst vermeld in de rekening van rentmeester Wolter van

Duren: “aen de redoubte, und aldaer boven ende beneden aen die Marienburgsche goederen”⁷. En in 1619 is er sprake van vijf morgen uiterwaard “genaemt den Langen Weert” en “die Reduijt staende op denselven Weert”⁸.

Nadat de staatse soldaten de redoute in 1648 na de vrede van Munster hadden verlaten, verpachtte dezelfde rentmeester deze aan Saris Cornelissen⁹ voor 25 gulden per jaar. De Waal blijkt echter in de loop der tijd de Lange Weerd steeds meer aan te tasten. In 1682 lezen we in de rekening van rentmeester Herman van Arnhem: “de Ronduijt op de Langeweert is dit jaer onverpacht gebleeken, om dat het hooge waeter het lant liggende voor de ronduijt so seer heeft affgelopen dat niemant inde voornoemde ronduijt heeft willen wonen”¹⁰.

Daarna verpacht Van Arnhem in 1683 de voormalige redoute aan Frans Jelissen voor drie jaar onder voorwaarde dat “het de Stadt ten allen tijde sal vrij staen om die voorschreven ronduijt aff te moogen breecken”¹¹. In 1685 valt het doek voor de redoute op de Lange Weerd, want in mei 1685 is “alsoo de voors[chreven] Ronduijt [...] afgebroocken”¹² en “de materiaele vercoft”¹³ aan Willem Peeters en consorten voor 250 gulden¹⁴. In 1689 stopte de pacht van de Lange Weerd, want die is dan “bij nae al inde Wael en de rest onbruickelbar”¹⁵.

Op de kaart van Sanders van Well uit 1715 (afb. 6) vinden we de Altena linksonder en aan de overkant van de Waal boerderij Ark Noë. De stenen redoute zal zich hebben bevonden ter hoogte van de “Wael Rivier”. En daarmee is het raadsel van wat er met de steenoven te Lent en de redoute te Oosterhout gebeurde opgelost.

Afb. 6 De Altena en daartegenover boerderij Ark Noë

⁶ Gelders Archief, 0124-1271, k24.

⁷ Regionaal archief Nijmegen, 8.2.5.2, inv. 1394.

⁸ Idem, 8.2.5.5, inv. 1397.

⁹ Idem 8.2.5.5, inv. 1646.

¹⁰ Idem 8.2.5.5, inv. 1680c.

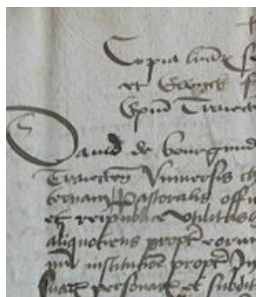
¹¹ Idem 8.2.5.5, inv. 1680d.

¹² Idem 8.2.5.5, inv. 1681a.

¹³ Idem 8.2.5.5, inv. 1681b.

¹⁴ Idem 8.2.5.5, inv. 1681c.

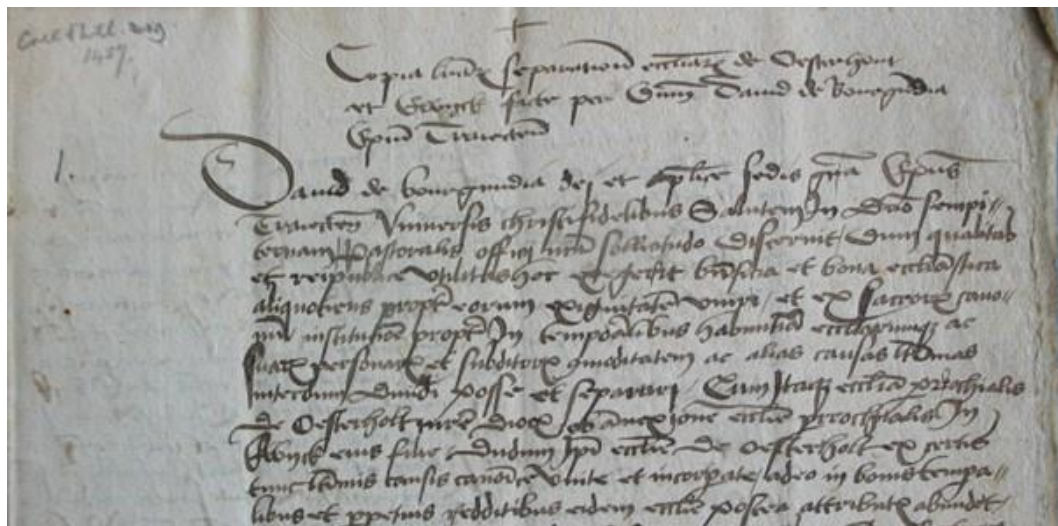
¹⁵ Idem 8.2.5.5, inv. 1682c.

De splitsing van de parochie Oosterholt in Ewijck en Oosterholt

Harrie Lamers

Een oude oorkonde van de Utrechtse bisschop vertelt het verhaal van de wording van twee parochies Oosterholt en Ewijck. Het incipit (begin) van deze oorkonde uit 1457¹ vertelt dat de hoofdpersoon de beruchte vechtersbaas bisschop-graaf David van Bourgondië van Nedersticht en Oversticht (Utrecht en Overijssel) is. In deze tijd waren er twee plaatsen Ewijck: een in Tussen Maas en Waal in het bisdom Keulen (nu Den Bosch), en een in de Betuwe, bisdom Utrecht. Deze tekst gaat over het Betuwse Ewijck, dat we nu kennen als Slijk-Ewijck.

Transcriptie:

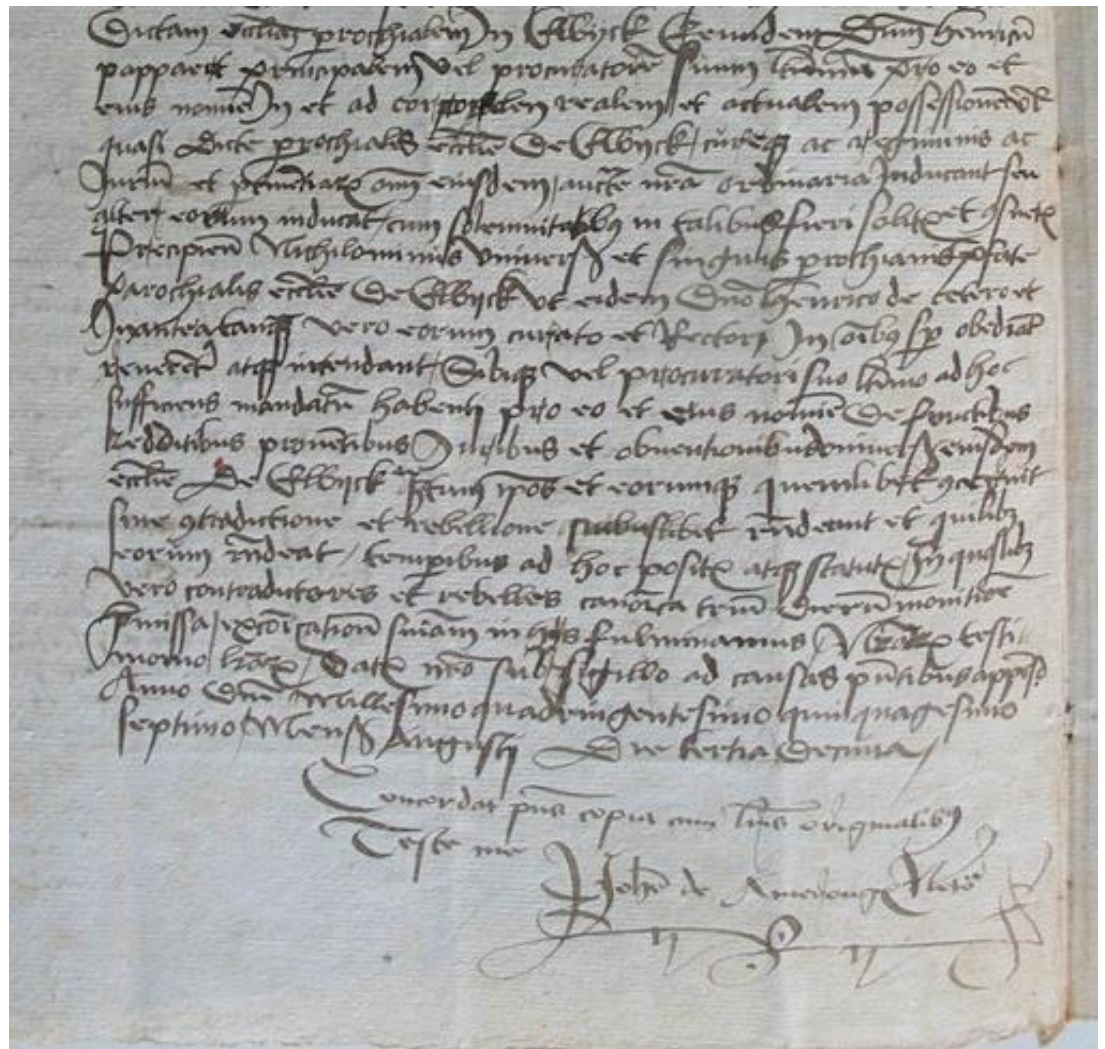
Copia litterae separatione ecclesiarum de Oosterhout et Ewijck facte per Dominum David de Bourgundia apud Traiectum

David de Bourgundia Dei et Apostolice sedis gratia episcopus Traiectri: universis christifidelibus salutem in Domino sempiternam. Pastoralis officii nostra sollicitudo discernit, dum qualitas et rei publice utilitas hoc exegerit bonifia et bona ecclesiastica aliquotiens propter eorum exiguitatem uniri et ex sacre canorum institutione propter in temporalibus habundantiam ecclesiarumque ac suarum personare et subditore commoditatem ac alias causas legittimas inter omnem dividi posse et separari. Cum itaque ecclesia parochialis de Oosterholt nomine diocese ob annexione ecclesiae parochialis in Ewijck eius filie dudum ipse ecclesie de Oosterholt ex certis tunc terminis causis canonice unite et in cooperate. Adeo in bonis temporalibus et perpetuis redditibus eidem ecclesie postea attributa abundet.

Mondige parochianen

De parochianen van Oosterholt en Ewijck hebben ruzie, of beter volgens de brief-beschikking van de bisschop: de parochianen van Ewijck klagen over de grote afstand tot Oosterholt, zij klagen over de modderige wegen, zij klagen dat kinderen ongedoopt blijven en dat gelovigen zonder de kerkelijke sacramenten van heilig oliesel (nu: ziekenzalving) sterven. Deze plaatsen Oosterholt en Ewijck hadden eerst elk een eigen parochie. De bisschop schrijft immers in zijn oorkonde: "En zo is de parochie te Oosterholt lang geleden op last van het bisdom canoniek samengevoegd met haar dochter, de parochie in Ewijck, om samen te werken." De parochianen van Ewijck willen in ieder geval deze samenvoeging ongedaan maken; zij dienen een verzoek in bij de bisschop te Utrecht.

¹ Bron: Utrechts archief, Kapittel van St. Marie te Utrecht, toegangsnr. 221, inv.nr. 903.

Transcriptie:

Dictam ecclesiam parochialem in Ewijck eundem dominum Henricum Pappaert principalem vel procuratorem sumus (littere) pro eo et eius nomine, in et ad corporalem realem et actualem possessionem vel quasi dicte parochialis ecclesie de Ewijck iureque ac regiminis ac durum et pertinentiarum omne eiusdem auctoritate nostra ordinaria inducant seu alter eorum inducat cum solemnitatibus in talibus fieri solite et consuete precipium. Nichilominus universis et singulis parochianis praefate parochialis ecclesie de Ewijck ut eidem domino Henrico de cetero ut (quantea tamque) vero eorum curato et vestori in omnibus super obedientiam reverenter atque intendant (quibus) vel procuratori suo legitimo ad hoc sufficiens mandatum habenti pro eo et eius nomine de fructibus redditibus proventibus (duribus) et obventionibus universis eiusdem ecclesiae de Ewijck (quantum) ipsos et eorumque quemlibet concrevit sine contradictione et rebellionem quibuslibet respondeant et quilibet eorum respondeat temporibus ad hoc posite atque statute in quolibet vero contradictores et rebelles canonice terminis dierum monitore promissa excommunicatione sententiam in hiis fulminamus. Nostra testimonio harum date nostro subsigillo ad causas presbyteribus approbatis.

Anno Domini millesimo quadringentesimo quinquegesimo septimo mensis Augustii die tertia decima Concordat presentis copia cum litteris originalibus

Teste me + Johanne de Amerongen notarie

Even terug in deze oude tijden, toen de leefomstandigheden geheel anders waren dan nu. We leven in de tijd dat de Gelderse boerenslaven (horigen) vrij zijn gelaten en als pachtboer zelfstandig zijn gemaakt per hertogelijk decreet van 12 maart 1438 door hertog Arnold van Gelre tevens graaf van Zutphen. Ze zijn mondig geworden en komen voor hun eigen belangen op; zo ook de parochianen van Ewijck. Zij klagen bij de bisschop. Deze stuurt een paar inspecteurs: de onderdecaan en de kapelaan van de kerk van de Heilige Maria te Utrecht. Zij berichten dat de zaak inderdaad zo is als de parochianen van Ewijck hebben beklagd en ze adviseren de bisschop om de parochies van Ewijck en Oesterholt te scheiden. De bisschop besluit Ewijck weer een zelfstandige parochie te maken met een eigen priester, gelijkwaardig aan die van Oesterholt. Maar er moeten wel zaken worden geregeld rondom de inkomsten en er moet een einde komen aan de ruzie. Hij volmachtigt de nieuwe pastoor met de volle macht van een bestuurder tevens bewindvoerder over alles wat Ewijck aangaat. Hij beveelt de beide priesters, Nicolaas van Diepenbroeck van Oesterholt en Hendrick Pappaert van Ewijck, om hem als bisschop in alles te gehoorzamen en hun pastorale taken volgens kerkelijk recht te vervullen op straffe van excommunicatie. Zo ook de parochianen van Ewijck: zij moeten de priester gehoorzamen en zij krijgen een streng verbod om te protesteren en zich te verzetten op straffe van excommunicatie. De ruzie moet ten einde zijn en de parochies moeten weer rust, regelmaat en orde krijgen. Het einde (*explicit*) van de oorkonde liegt er dus niet om.

Beruchte bisschop

We leven in de tijd van de Hoekse en Kabeljauwse twisten. De Hoeken waren de graaf van Holland en de hoge adel, die met steun van de steden strijd leverden om de opvolging in Holland. De Kabeljauwen vormden de andere partij van vooral plattelandsadel. Dankzij een gezamenlijke inspanning van de Hollandse Kabeljauwen en de machtige Bourgondiërs werd David van Bourgondië door de paus tot bisschop van Utrecht benoemd. De Utrechtse kapittels hadden echter op 7 april 1455 de Hoeksgezinde domproost Gijsbrecht van Brederode tot bisschop gekozen. Onder dwang van aartshertog Filips de Goede van Bourgondië, van wie David een bastaardzoon was, aanvaardde het Nedersticht Davids benoeming op 3 augustus 1456 bij het Verdrag van IJsselstein. Het Oversticht moest gewapenderhand overtuigd worden. De stad Deventer werd vijf weken belegerd voor ze zich overgaf. Deze situatie had een burgeroorlog tot gevolg, de Eerste Utrechtse Burgeroorlog, waarop David in 1459 besloot de wijk te nemen uit Utrecht en zich in het pasverworven Kasteel Duurstede te vestigen. Dankzij Bourgondische steun en handig manoeuvreren nam zijn gezag toe. Een doorbraak betekende de gevangenneming van de gebroeders Reinoud en Gijsbrecht van Brederode in 1470. Een andere effectieve maatregel was de instelling van de Schive, een centraal hof van beroep dat boven de stedelijke rechtspraak stond. David van Bourgondië kon zich, met de Bourgondische macht op de achtergrond, tussen 1470 en 1477 waarschijnlijk de machtigste bisschop van Europa noemen. Hij benoemde de schout, onttrok de criminele rechtspraak aan de Raad, controleerde de tolleren en verminderde de invloed van de stad op het platteland. In 1473 begon hij met de aanleg van de Bisschop Davidsgrift ter ontginning van het veen in de Gelderse Vallei.²

De eenvoudige, pas vrijgelaten Ewijckers kwamen bij deze machtige bisschop-graaf deemoedig en nederig klagen en zij kregen gehoor. Knap gedaan voor die tijd. David besliste in deze zaak, die zich eigenlijk afspeelde in het gewest Gelre. In deze tijd liepen wereldlijke en kerkelijke zaken door elkaar.

Hertog Reinoud IV van Gelre stierf kinderloos in 1423. Daarop kozen de Staten van Gelre de kleinzoon van diens zus, de dertienjarige Arnold van Egmont, als nieuwe hertog. Koning Sigismund beleende echter niet hem maar Adolf van Gulik-Berg met het hertogdom.

² Bron: nl.wikipedia.org/wiki/David_van_Bourgondië

De strijd die hierop volgde staat bekend als de Tweede Gelderse Successieoorlog. Een periode van relatieve rust tussen 1441 en 1456 kon niet voorkomen dat Arnold in 1465 met de hulp van hertog Filips de Goede van Bourgondië gevangen werd genomen door zijn zoon Adolf. Een relaas van deze gevangenschap staat in het middeleeuwse toneelstuk van Mariken van Nieumeghen. Kortom, de hertogen van Gelre hadden te veel problemen met elkaar om zich met de zaak van Ewijck en Oesterholt te bemoeien. Bovendien was de bisschop-graaf David van Bourgondië van Neder- en Oversticht veel machtiger dan de hertog van Gelre.

Ontcijfering

De hierboven geschetste omstandigheden vormen de achtergrond van deze middeleeuwse tekst, die geschreven is in een gotisch schrift, dat berucht is wegens de vele afkortingen. Zo wordt *parochia* geschreven als *pchia*, en *ecclesia* als *eccl*. Er is vaak verwarring, bijvoorbeeld omdat *tpis* zowel *tempis* als *temporibus* kan betekenen. Vele Latijnse naamvallen verdwijnen zo en met kennis van de Latijnse grammatica vallen deze met moeite te herstellen. Gelukkig heb ik veel het woordenboekje geraadpleegd: *Dizionario di Abbreviature latine et italiane* van A. Capelli. Je begint deze tekst eerst te lezen en woorden die in ieder geval te lezen zijn, de korte woorden, op te schrijven. Iets langere woorden worden meteen afgekort en dan loop je in het begin vast. Al zoekende naar leesbare woorden, raak je vertrouwd met het handschrift. En dan begint de ontcijfering.

Weergave in het Nederlands van de gehele oorkonde:

Afschrift van de brief over de splitsing van de kerken van Oesterhout en van Ewijck door de Heer David van Bourgondië te Utrecht.

David van Bourgondië, bisschop van Utrecht bij de gratie Gods en de Apostolische Stoel: eeuwig heil in de Heer voor alle gelovigen.

Onze pastorale dienst onderscheidt zich door zorg, verder kwaliteit en het openbaar belang van de zaak. Dat vereist dat weldadigheid en kerkelijke goederen soms, vanwege armoede, worden verenigd en dat volgens het heilige canonieke recht mogelijk bij de kerkelijke overvloed in het tijdelijke, wegens personen en zaken en andere legitieme redenen, alles wordt verdeeld en gescheiden. En zo is de parochie te Oesterholt lang geleden op last van het bisdom canoniek samengevoegd met haar dochter, de parochie in Ewijck, om samen te werken. Tot nu toe was er welstand door goedlopende zaken en daarna overvloedige eeuwigdurende pachten voor dezelfde parochie. Door de winst en het rendement van de twee parochies was er adequate ondersteuning. De parochie van Oesterholt had belang bij de permanente unie van zo'n groot gebied van twee parochies. Het is bekend dat de bevolking van de parochies groot in aantal is. Als gevolg van de lange duur van bepaalde tijden van het jaar, wanneer ook de afstanden voor de parochianen groot zijn en door de modderige wegen de verbindingen moeilijk zijn, is de kerk zelf van Oesterholt moeilijk te bereiken. Sommigen kinderen zijn ongedoopt en trouwe gelovigen die moeilijk ter been zijn, zijn zonder kerkelijke sacramenten overleden. En daarom is deze samenvoeging van de beide parochies, waarvan een in Oesterholt en de ander in Ewijck, heroverwogen.

Twee eerbiedwaardige vaders, tevens onze mannen, zijn als inspecteurs van de Kerk van de Heilige Maria te Utrecht zonder overhaasting gezonden. Bovendien is Nicolaas van Diepenbroeck als priester voor de genoemde parochies van Oesterholt en Ewijck tijdelijk aangesteld.

Zo hebben smekelingen uit de parochies van Oesterholt en Ewijck ons nederig verzocht en aangespoord, dat wij krachtens ons canonieke gewone gezag de parochies verdelen en splitsen over twee priesters en dat wij dat blijvend vaststellen voor de toekomst.

We willen twee priesters met eigen recht aanstellen die bovenal heilig en vooral discreet zijn. Wij benoemen de bescheiden heer Hendrick Pappaert, priester beproefd door onze eerbiedwaardige onderdecaan en kapelaan van onze kerk van de Heilige Maria te Utrecht, onze ware en onvergelykbare steunpilaren, bij de genoemde parochiekerk van Ewijck.

Aan de genoemde kerk van Oosterholt is door ons toegestaan om dezelfde priester te benoemen als een afzonderlijke en canonieke aanstelling.

Wij bepalen dat de genoemde parochiekerk van Ewijck de Heer Hendrick Pappaert als de voornaamste bestuurder voor zich en in haar naam erkent; en hem in het organisatorische, werkelijke en huidige bezit stelt zoals dat in de genoemde parochiekerk van Ewijck volgens recht en gebruik behoort, krachtens ons gewone gezag, en hem met zodanige plechtigheden te introduceren als gebruikelijk is.

Niettemin zijn alle parochianen, tezamen en elk afzonderlijk, van de bovengenoemde parochiekerk van Ewijck aan diezelfde heer Hendrick van nu af aan als hun pastoor en priester in alles respect, eerbied en gehoorzaamheid verschuldigd. Hij als wettige bestuurder heeft daartoe voldoende mandaat om voor hem en in zijn naam over verkregen en te verkrijgen inkomsten en alle voorkomende zaken te beslissen en dat deze mogen toenemen en groeien. Alle leden van dezelfde kerk van Ewijck, tezamen en elk afzonderlijk (zoals hierboven vermeld), dienen te reageren zonder tegenspraak en rebellie op de tijden uiteengezet in dit statuut. En in elk van de zaken die tegenspraak en rebellie geven, volgens canoniek recht te bedreigen met een aangezegde excommunicatie.

Ons getuigenis van deze bepalingen onder ons zegel om redenen die zijn goedgekeurd door beproefde priesters.

In het jaar onzes Heren duizend vierhonderd zeven en vijftig. In de maand Augustus de dertiende dag.

Het huidige afschrift stemt overeen met de originele brieven.

Ik ben getuige + Jan van Amerongen, secretaris

Kerkgebouw

In Ewijck stond in 1457 een kerkgebouw; dat lezen we in de tekst van deze oorkonde:

“Dictam ecclesiam parochialem in Ewijck”, de genoemde parochiekerk in Ewijck. Verder vermeldt het begrafenisboek van de gereformeerde gemeente Slijk-Ewijk en Oosterhout pas 150 jaar later de begrafenis van het lidmaat Gerrit Hell op 19 januari 1609.³ Let op de volgorde: Slijk-Ewijk en Oosterhout. De katholieke parochie heette Oosterholt en Ewijck. Er was toen dus een kerkgebouw in Slijk-Ewijk in gebruik bij de gereformeerde gemeente. Was deze kerk dezelfde als de voorgaande katholieke kerk?

3

https://www.geldersarchief.nl/bronnen/archieven/?mivast=37&mizig=128&miadt=37&miamount=20&milang=nl&misort=dt%7Casc&miview=tbl&mizk_alle=slijk-ewijk&miaet=1

Van alles van vroeger ...

Ghecloven nonnen (gevulde eieren)

Dini Huijbers

Dit gerecht komt uit het oudste gedrukte Nederlandse kookboekje, uit 1514: *Een notabel boecxken van cokeryen*. In de bewerking van het recept worden de eieren vóór het bakken door losgeslagen eiwit gehaald. Het maakt dat de eieren een knapperig korstje krijgen.

Waarom deze eieren ghecloven nonnen heten? Misschien doen de witte eierhelften met de geelbruine vulling wel denken aan gezichtjes in een witte kap.

Ghecloven nonnen maken.
Neemt eyeren ende sietse wel hert. Dan doet hen af haer scellen ende peltse ende soe snijtse overmydts in de helicht ontwee. Dan neemt die doderen van den selven eyeren ende stooft dye in eenen morselle al ontwee. Maer eerst so doet er luttel soferaens in, caneel ende ghimbare, savie, petercelie. Ende wylt men, men doet er oock inne pepere ende appelen. Dan stoot alle dat voerscreven staet wel ontwee tesamen ende vult daarmede dat witte vanden eyeren, daer ghi die doren uutghetrocken hebt. Dan so bact dye eyeren in raepsmout oft in botere. Ende alst ghebacken es, dan stroyt ment met caneelpoedere ende brootsuicker tegader gheminghelt opt vulsele. Ende als ghi deze eyeren ter tafel dient, soe legtse in de schotelen metten openen opweerts, te wetene metten vulsele opweerts.

Gespleten nonnen (Gevulde eieren)

Neem eieren en kook ze goed hard. Pel ze vervolgens en snijd ze [in de lengte] middendoor. Neem dan de dooiers van deze eieren en stamp die in een vijzel helemaal fijn. Maar doe er eerst wat saffraan in, kaneel en gember, salie, peterselie. En als men dat wil, doet men er ook in peper en appel. Stamp dan alles wat hierboven geschreven staat bij elkaar goed fijn en vul daarmee de witten van de eieren waar u de dooiers uit hebt gehaald. Bak dan de eieren in raapvet of in boter. En als het gebakken is, dan bestrooit men het met kaneelpoeder vermengd met broodsuiker op de vulling. En als u deze eieren serveert, leg ze in de schotel met de open kant naar boven, dat wil zeggen met de vulling naar boven.

En notabel boecxken van cokerye het welc bewijst alle spijse bereyde elc na sine seker heet in bruy soetren in soeten dancetren oft ander maetuden be sondere en heren enen ieghelijchen van groeten noot die hebben die sijn dinghegheeren doen wile

Titelblad van een notabel boecxken van cokeryen

Moderne bewerking van het recept

Voorgerecht of bijgerecht voor 4 tot 8 personen; *voorbereiding* 15 minuten; *bereiding* 5 minuten.

4 hardgekookte eieren
½ tl kaneel
½ tl gemberpoeder
4 blaadjes verse salie of 1 theelepel gedroogde
1½ tl fijngehakte peterselie
½ geraspte zure appel (zonder schil en klokhuis)
peper, zout naar smaak
1 eetl appelciderazijn
¼ tl saffraandraadjes
1 rauw eiwit
boter of (raap)olie
½ tl kaneelpoeder en suiker (onderlinge verhouding 1:1)

Voorbereiding

Pel de eieren, snijd ze in de lengte doormidden. Wip de dooiers eruit en prak die fijn met specerijen, kruiden en appel.

Voor een mooie gele kleur verhit je de azijn, kneus je de saffraandraadjes in de hete azijn, en doe je dit mengsel ook bij de vulling. Verdeel de vulling over de eierhelften.

Bereiding

Roer het eiwit los met een vork. Wentel de eieren door het eiwit, en bak ze in een koekenpan waarin boter of olie is verhit. Leg de eierhelften eerst met de vulling naar beneden. Draai ze daarna voorzichtig om. Ze hoeven maar heel even te bakken, hooguit een minuut per kant.

Serveren

Deze eieren kunnen koud of warm worden opgediend. Bestrooi ze vlak voor het opdienen met het kaneel-suikermengsel.

Geef ze bij het paasontbijt, als borrelhapje, of als voorafje bij een middeleeuwse maaltijd.

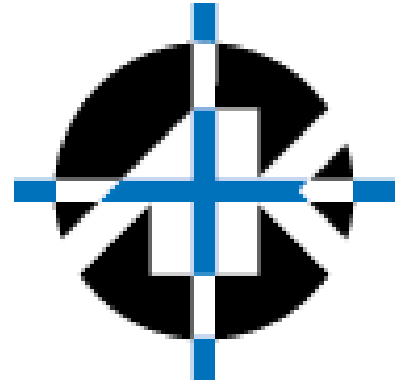

Sponsoren

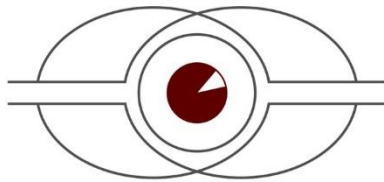
Deze Oud Neis is mede mogelijk gemaakt door:

**Assurantiekantoor
Derksen B.V. te Oosterhout
M.H.A.A. (Ria Derksen)**

**Grafisch bureau A&K
te Andelst**

OVER-BETUWE
optiek & optometrie
Hans Reugebrink

**Mr. James
Food en Drinks
Slijk-Ewijk**

